

**И. АРАБАЕВ атындагы КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК
УНИВЕРСИТЕТИ**

**К. КАРАСАЕВ атындагы БИШКЕК МАМЛЕКЕТТИК
УНИВЕРСИТЕТИ**

Д 10.24.699 Диссертациялык кеңеш

Кол жазма укугунда
УДК: 82-1:80(575.2) (043)

Калиева Каныкей Акимовна

**АЯЛДАР ПОЭЗИЯСЫНЫН КОТОРМОЛОРУНА
ЛИНГВОСТИЛИСТИКАЛЫК ЖАНА СЕМИОТИКАЛЫК ИЗИЛДӨӨ**

10.02.20 – тектештирме-тарыхый, типологиялык жана салыштырма тил
илими

Филология илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу
үчүн жазылган диссертациялык иштин

АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек - 2025

Диссертациялык иш Кыргызстан эл аралык университетинин филология кафедрасында аткарылды.

Илимий консультант:

Караева Зина Караевна, филология илимдеринин доктору, профессор, Кыргызстан эл аралык университетинин Лингвистика жана чөлкөм таануу факультетинин филология кафедрасынын башчысы

Расмий оппоненттер:

Ф.И.О.

филология илимдеринин доктору, профессор

Ф.И.О.

филология илимдеринин доктору, профессор

Ф.И.О.

филология илимдеринин доктору, профессор

Жетектөөчү мекеме:

Диссертациялык иш _____ И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик мамлекеттик университети жана К. Карасаев атындагы Бишкек университетине караштуу филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын коргоо боюнча түзүлгөн Д 10.24.699 диссертациялык кеңештин жыйынында корголот. Дареги: 720026, Бишкек ш., Раззаков көч., 51 а.

Диссертацияны онлайн коргоонун идентификациялык коду:

<http://vc.vak.kg/b/102-pct-peh-h5a>

Диссертациялык иш менен И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин (720026, Бишкек ш., Раззаков көч., 51, а) жана К. Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университети (720044, Бишкек ш., Ч. Айтматов пр., 27) илимий китепканаларынан, ошондой эле Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Улуттук аттестациялык комиссиянын сайтынан (<https://vak.kg/>) таанышууга болот.

Автореферат _____ таркатылды.

Диссертациялык кеңештин

окумуштуу катчысы,

филология илимдеринин кандидаты, доцент

Джаркинбаева Н. Б.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу лингвостилистикалык, семиотикалык жана маданий аспектилерди эске алуу менен кыргыз жана англис аялдар поэзиясын которууда адекваттуулукка жетишүү үчүн комплекстүү изилдөө жүргүзүүсүндө болуп саналат. Поэтикалык тексттерди лингвостилистикалык жана семиотикалык стратификациялоо ыкмасын колдонуу менен талдоо тексттин баштапкы байлыгын жана эстетикалык баалуулугун сактап, поэзиянын катмарлуу мүнөзүн ачык көрсөтөт, көркөм элементтердин натыйжалуу которулушуна өбөлгө түзгөн *форманын, мазмундун* жана аткарган *функциясынын* өз-ара байланышын көрсөтөт.

Семиотикалык талдоо семантикалык, прагматикалык, синтактикалык жана идеялык катмарларды камтып, символикалык жана эмоционалдык мазмунду ачып, чыгармаларды маданий жана тилдик өзгөчөлүктөргө ылайыкташтырууга көмөктөшөт. Бул изилдөө кыргыз поэзиясынын улуттук маданий өзгөчөлүгүн, анын тематикалык универсалдуулугун жана улуттук уникалдуулугун көрсөтүү менен түп нуска тексттердин ритмин, обонун жана эмоционалдуулугун котормо тилге жеткирүүдө адекваттуулукка жетишүү үчүн натыйжалуу котормо стратегиясын түзүүгө багытталгандыктан актуалдуу маселелерден болуп саналат.

Өзгөчө ырааты, ыргагы, ритми, түзүлүшү жана образдары аркылуу кыргыз дүйнө таанымын чагылдырган аялдар поэзиясын таанытуу, кыргыз тилинин поэтикалык мурасын сактоо, чыгыш менен батыш маданияттар ортосундагы ажырымды азайтып, маданият аралык мамилелерди түзүү, лингвостилистикалык жана семиотикалык изилдөө менен универсалдуу поэтикалык сулуулукту баалоосунда турат. Аялдар поэзиясы табият, руханий, сүйүү жана инсандык темаларга бай жана алардын географиялык, тарыхый жана маданий аспектилери коомдук аң-сезимди камтыган элдин көз карашын чагылдырат. “*Поэзия өзгөртүүгө жана жакшылыкка түрткү берүүчү күчкө ээ*” экендигин эске алуу менен изилдөөнүн объектиси катары кыргыз аялдар поэзиясы жана алардын англис тилиндеги котормолору алынды.

Диссертациянын темасынын илимий программалар жана негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышы. Илимий эмгек өздүк демилгенин негизинде аткарылган.

Изилдөөнүн максаты – кыргыз аялдар поэзиясынын лингвостилистикалык, семиотикалык жана маданий аспектилерине басым жасоо менен англис тилиндеги котормосун комплекстүү изилдөө болуп саналат. Изилдөө кыргыз аялдар поэзиясынын доор боюнча тематикалык жана стилистикалык өзгөрүүлөрүн аныктоого, поэтикалык тексттин көп катмарлуу табиятын талдоого жана котормодо поэзиянын эстетикалык жана эмоционалдык

баалуулугун, маданий контекстин жана стилин сактоо менен адекваттуу жеткирүү жолдорун табууга багытталган.

Изилдөөнүн максатына байланыштуу төмөндөгүдөй **милдеттер** коюлду:

- аялдар поэзиясынын котормолорун лингвостилистикалык изилдөө менен котормонун ыкмаларын аныктоо;
- поэтикалык тексттердин иерархиялык түзүлүшүн түзгөн лингвистикалык, адабий жана маданий катмарларын стратификациялык деңгээлде талдоо;
- лингвостилистикалык (фонетикалык-фонологиялык, морфологиялык, лексикалык, синтаксистик ж.б.) деңгээлдеги көркөм сөз каражаттарына басым жасоо менен поэтикалык тексттин формасынын, мазмунунун жана функциясынын өз ара байланышын аныктоо;
- котормодогу көркөм сөз каражаттарынын маанилерин, алардын функционалдык-стилистикалык жана эмоционалдык-экспрессивдүү ролун стилистикалык багытта талдоо;
- эстетикалык таасирдин жана идеялык мазмундун адекваттуу которулушун аныктоо үчүн текстти лингвистикалык, семиотикалык, метасемиотикалык жана метаметасемиотикалык деңгээлдерде изилдөө;
- поэтикалык котормодогу белгилердин табиятын семиотикалык триаддык классификациялар аркылуу изилдөө;
- семиотикалык элементтердин котормого тийгизген таасирин талдоо аркылуу поэзиянын котормолорунда коомдук аң-сезимдин формаларынын чагылдырылышын талдоо;
- поэтикалык тексттердин лирикалык мүнөзүн сактоо менен котормо тилине ыңгайлашуусун камсыз кылган фонологиялык, лексикалык, семантикалык, синтаксистик жана прагматикалык деңгээлде котормо стратегияларын иштеп чыгуу;
- фонетикалык жана ритмикалык адаптация
- лоо ыкмаларын обондуу ырларды которууда колдонуу менен ырдын маанисин, табигыйлыгын, ритмин жана рифмасын тең салмактуу сактоо менен натыйжалуу жеткирүү жолдорун иштеп чыгуу;
- поэзиянын котормолорун семиотикалык белги модели аркылуу талдоо;
- кыргыз аялдар поэзиясынын семиосферасын түзүп чыгуу менен тилдик, адабий, коомдук жана маданий контексттеги өзгөрүүлөрдү камтыган маданий коддорду аныктоо;
- поэзияны которуунун когнитивдик лингвистикалык ыкмаларын колдонуу менен котормодо эквиваленттүүлүктү жана тилдик трансформациянын колдонулушун чечмелөө;
- аял акындардын идиостилин жана тематикасын талдоо аркылуу поэтикалык чыгармаларды которууда адекваттуулукка жетишүү жолдорун табуу;

- поэтикалык тексттин котормолорунун эстетикалык таасирин прагматикалык багытта изилдөө.

Иштин илимий жаңылыгы. Изилдөөдө лингвостилистикалык жана семиотикалык ыкмаларды колдонуу менен кыргыз аялдар поэзиясына комплекстүү талдоо жүргүзүлгөн. Бул поэтикалык чыгармалардын көп катмарын, алардын универсалдуу мүнөзүн жана эстетикалык таасирин ачууга, ошондой эле тектеш эмес тилдер үчүн котормо стратегияларын иштеп чыгууга мүмкүндүк берет. Авторлордун идиостилин изилдөөгө жана оригиналдуу стиль менен маданий контекстке ыңгайлашуунун ортосундагы тең салмактуулукту сактоого көңүл бурулат. Бул ыкма котормодо аялдар поэзиясынын эмоционалдык жана эстетикалык маңызын түшүнүүгө жана котормодо адекваттуу жеткирүүгө өбөлгө түзөт.

Алынган натыйжалардын практикалык маанилүүлүгү. Кыргыз аялдар поэзиясын которууда жана талдоодо иштелип чыккан методикалык көрсөтмөлөрдү, лингвостилистикалык жана семиотикалык изилдөөнүн натыйжасында алынган жоболорду, тыянак-корутундуларды, кыргыз жана англис тилдеринин практикалык окуу процессинде жана семинарларда практикада колдонуу мүмкүнчүлүгүндө турат. Жогорку окуу жайларындагы “Лингвистика”, “Стилистика”, “Семиотика”, “Семантика”, “Котормо таануу”, “Лингвопоэтика”, “Котормонун теориясы”, “Адабият таануу” жана “Көркөм котормо” сабактары боюнча лингвостилистикалык, котормочулук багыттагы жана көркөм которуунун теориялык программалык материалдарын өздөштүрүүдө жана тереңдетип изилдөөдө илимий-теориялык база катары пайдаланууга болот.

Диссертациянын коргоого коюлуучу негизги жоболору:

1. Аялдар поэзиясынын котормолорун лингвостилистикалык талдоо чыгарманын *формасынын, мазмунунун* жана *функциясынын* өз ара байланышын көрсөтүп, поэтикалык тилдин эмоционалдуу-экспрессивдик кызматын жана идеялык-тематикалык мазмунун эффективдүү которуу жолдорун аныктайт;
2. Көркөм сөз каражаттарына стратификациялык багыт поэтикалык тилди көп катмарлуу иерархиялык система катары карап, тексттин *лингвистикалык, адабий, репрезентативдик, формалдык-структуралык, эстетикалык, социалдык жана маданий, интерпретативдик, тематикалык* катмарларынын өзгөчөлүктөрүнө басым жасоо менен аялдар поэзиясынын көркөм баалуулугун жана эстетикалык таасирин аныктайт.
3. Аялдар поэзиясынын котормолорундагы тилдик жана маданий өзгөчөлүктү камтыган семиотикалык белгилердин табияты *денотативдик, коннотативдик, мифтик; дискурсивдик, баяндоо, изотопиялык, синтаксистик, семантикалык* жана *прагматикалык* деңгээлдерин камтыган семиотикалык классификациялар аркылуу аныкталат.

4. Кыргыз аялдар поэзиясынын төрт доорго бөлүнгөн *семиосферасы* коомдук аң-сезимдин формаларын жана андагы өзгөрүүлөрдү чагылдырган мейкиндик катары аныкталат. Ар бир доордун өзгөчөлүгү жаңы белги системасынын пайда болушуна алып келет.
5. Поэтикалык котормодо белгилер *арбитрардуу, сингулярдуу* жана *көз карандысыз* мүнөзгө ээ болуу менен тексттин баштапкы мүнөзү жана чыгарманын мааниси эки тараптуу семиологиялык системанын чегинде гана чечмеленет.
6. Котормонун сапаты тексттердин маанисин жеткирүүгө багытталган эквиваленттүүлүктүн *тилдик, тексттик, тематикалык* жана *прагматикалык* принциптеринин негизинде бааланат.
7. Аялдар поэзиясын которууда динамикалык эквиваленттүүлүк кыргыз жана англис тилдеринин структуралык жана тилдик айырмачылыктарына карабастан түп нусканын маанисин, эмоционалдык таасирин жана маданий өзгөчөлүктөрүн адекваттуу жеткирүүгө жардам берет.
8. Обондуу ырларды функционалдуу которуунун ритмикалык адаптациялоо ыкмалары *ырга шайкештиги, сезимге таасир этүүсү, табигыйлыгы, ыргагы, уйкаштыгы* сыяктуу принциптеринин негизинде ишке ашып, чыгарманын лирикалык мүнөзүн жана эстетикалык таасирин жеткирүүгө өбөлгө түзөт.
9. Аялзатынын инсандык сапаттарынын өзгөчөлүктөрүн: *жаңычылдыгын, ийкемдүүлүгүн, сезимталдуулугун, эмоционалдуулугун* камтыган универсалдуу сапаттарын эске алуу менен аялдар поэзиясын талдоо акындардын идиостилин жана тематикасын аныктап, котормодо поэтикалык тексттин көркөм баалуулугун жана экспрессивдүүлүгүн натыйжалуу жеткирүүгө шарт түзөт.
10. Аялдар поэзиясынын коммуникативдик маңызын сактоо үчүн прагматикалык аң-сезим маанилүү, котормодо метафораларды жана идиомалык сөз айкаштарын камтыган маданий контекстти чыгармачылык менен котормо тилге ылайыкташтырууга басым жасалат.

Изденүүчүнүн жеке салымы. Аялдар поэзиясынын котормолоруна лингвостилистикалык жана семиотикалык талдоо жүргүзүлүп, көп катмарлуу лингвостилистикалык анализдин методикасы иштелип чыгуу менен поэзияны которуу стратегиясы сунушталды. Изденүүчү тарабынан кыргыз аялдар поэзиясынын классификациясы түзүлдү, поэзиянын котормо өзгөчөлүктөрү жана жолдору иштелип чыкты, тектеш эмес тилдерге которуунун адекваттуулугуна жетишүү ыкмалары берилди, ошондой эле котормонун лингвостилистикалык жана семиотикалык аспектилери изилденди.

Изилдөөнүн натыйжаларынын апробацияланышы жогорку окуу жайларда жана университеттик илимий-практикалык семинарларда, тил жана котормо таануу илимин өнүктүрүүгө арналган республикалык, эл аралык конференцияларда, симпозиумдарда баяндалган докладдарда камтылган.

Диссертациянын жыйынтыктарынын жарыяланышы. Изилдөөнүн илимий жыйынтыктары жалпысынан 24 илимий макалада басылмаларда жарыяланган жана диссертациянын темасына дал келет, анын ичинде Скопус маалымат базасында 1 макала, индекстелген чет элдик басылмаларда (Россия, Казакстан, Түркия, Румыния) 10 макала, КР УАКтын тизмесине кирген рецензияланган илимий периодикалык басылмаларда 14 макала жарыяланган.

Диссертациянын түзүлүшү жана көлөмү кириш сөздөн, төрт баптан, жалпы корутундудан, колдонулган адабияттардын тизмесинен жана тиркемелерден турат. Иштин жалпы көлөмү 300 бет.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө теманын актуалдуулугу, изилдөөнүн предмети, максаты жана милдеттери, изилдөө ыкмалары, илимий жаңылыгы, коргоого коюлуучу жоболор, илимий-теориялык жана практикалык мааниси, жыйынтыктардын апробацияланышы жөнүндө маалыматтар берилди.

БИРИНЧИ БАП “Изилдөөнүн илимий-теориялык аспектилері” - аялдар поэзиясынын англис тилиндеги котормолорун изилдөөгө негиз болгон филологиялык, лингвистикалык, стилистикалык жана семиотикалык аспектилерди изилдөө менен теориялык алкакты түзөт.

1.1. Поэзиянын философия менен өз-ара байланышы бөлүмүндө поэзияны философиянын бир тармагы катары өнүгүшү жана анын тарыхый жактан реалдуулук жана чындык менен болгон мамилеси каралып, поэзиядагы экилик жуптар же карама-каршылыктар аркылуу ар кандай көз караштар берилген. Платон (2009), Аристотель (1932), Плотин (1991), Аквинский (1948), Августин (1998), Кант (1987), Гегель (1998), М. Хайдеггер (1971) сыяктуу философтордун поэзия жөнүндөгү талкуулары Платондон баштап азыркыга чейин уланып, поэзия жөнүндөгү көз караштары экиге бөлүнүп кетет. Мындай бөлүнүү бинардык оппозициялык мааниде турат: кээ бирлери поэзияны иллюзия менен байланыштырса, башкалары поэзиянын чындыкты чагылдырган баалуулугун ырасташат. Мындай карама-каршылык мыйзам ченемдүү көрүнүш.

Поэзиянын келип чыгышын философиялык багыт *“абсолюттук карама-каршылыктардын өз ара аракеттенүүсүнүн жүрүшүндө эң кооз гармония (поэзия) пайда болот”* (Сидней) деп көрсөтөт. Поэзия менен философия бири-бирин толуктап турат, поэзия философиялык абстракцияларды конкреттүү сүрөттөөгө айлантап, философия поэтикалык тексттердин ичиндеги терең маанилерди түшүнүү үчүн негизди сунуштайт. Аристотель *“поэзияны универсалдуу чындыктарды ачып берүүчү мимесистин (тууроонун) бир түрү”* катары караган. *“Поэзия өзгөчөлүктөргө караганда универсалдуу нерселерге бай”* экендигин Хайдеггер белгилеп, *“поэзия - тилдин эң таза формасы”*, чындыктарды ачуу үчүн зарыл деп эсептеген. Поэтика менен поэзиянын

байланышын, структураларын, формаларын жана эстетикалык принциптерин түшүнүү жана поэтикалык чыгармаларда тилдин кандайча функция аткараарын изилдөө көптөгөн илимпоз окумуштуулардын эмгектеринде чагылдырылган. Аристотель (1932), Р. Ц. Тодоров (1973), С. Маттерсон (2000), Дж. Вико (1984), М. Хайдеггер (1971), Аль-Фараби (1978), Ж. Жаныбеков (2006) ж.б. илимпоздордун поэзия, тил, ой жүгүртүү жөнүндөгү эмгектери маалым.

Чыгыш философиясы Абу Али Ибн Сина сыяктуу орто кылымдык ойчулдардын эмгектеринде поэзиянын чындыкка дал келүүсү же андан четтөөсү убакыттын өтүшү менен өзгөргөнү көрсөтүлөт. Орто Азия элдеринин орто кылымдагы философторунун ичинен эң көрүнүктүүсү Аль Фарабинин (870-950) *“адамдын табигый, тубаса рухий касиеттери музыка жана ыр жаратууга мүмкүнчүлүк берет”* деген пикири поэзияга болгон көз карашын билдирет. Дүйнөлүк руханий маданияттын ири өкүлдөрүнүн бири, көрүнүктүү түрк ойчулу, философ, акын Жусуп Баласагындын (1016-1075) айтуусунда баалуулуктар коомго поэзия аркылуу гана жетээрин айтат. *“Чыныгы поэзия өзүнүн табияты боюнча философияга өтө жакын”* деген ой-пикирди билдирүү менен философиялык ой жүгүртүүлөр көркөм поэзияга мүнөздүү эмоционалдык толкундануу менен байланышта, ал эми *“поэзия болсо көркөм каражаттар аркылуу рационалдуулукка умтулуп дүйнө түзүлүштүн татаал сырларын туюндурат”* деп, чыгыш философтору байыркы грек философторунун ой-пикирлерине кошулат.

Кыргыз философиясы байыртан эле поэзия менен айкалышып келген, бир эле мезгилде акын да, акылман – ойчул да болушкан акын-заманчылар Калыгул Бай уулу (1785-1855), Арстанбек Буйлаш уулу (1824-1878), Молдо Нияз Эрназар уулу (1823-1896), Нурмолдо Наркул уулу (1838-1920), Женижок Көкө уулу (1860- 1918), Молдо Кылыч Шамыркан уулу (1866- 1917) ж.б. көптөгөн ойчул-акындардын кошкон салымдары арбын болсо да аял акындардын ысымдары белгисиз. Жашоо, адамдын өмүрү, жакшылык жана жамандыкка арналган ырлар, бешик ырлары, кыз узатуу ырлары, кошок, ж.б. күнүмдүк жашоону камтыган элдик ырлар кеңири тараган.

1.2. Изилдөөнүн филологиялык негиздери бөлүмү лингвостилистиканы бүгүнкү күндөгү филологиянын башкы маселелеринин бири катары карайт. Поэзияны түшүнүүдө жана чечмелөөдө лингвостилистиканын ролун баса белгилеген филология багытындагы эмгектер баалуу булак катары колдонулду. Филологиянын түздөн-түз изилдөө чөйрөсү тил жана адабият болуп саналаары А. А. Липгарт (2021), В. Я. Задорнова, (2005), Г. О. Винокур (1991), В.В. Виноградов (1980), Ю. Лотман (1972), М. М. Бахтин (1979), В.М. Жирмунский (1977), Б.В. Томашевский (1931), Ю. Н. Тынянов (1977), В. Б. Шкловский (1961), Д. А. Романов (2021), А. Т. Грязнова (2018), С.С. Аверинцев (1972), И. Р. Гальперин (1992) жана башкалардын эмгектеринде чагылдырылган.

Филологияны тилдин жана адабияттын маданий өзгөчөлүктөрүн изилдөөгө багытталган иш-аракет катары аныкташат, мында тил өзүн-өзү камсыз кылуучу объект катары эмес, жазуу жана адабиятка кызмат кылуучу каражат катары карашат. Стилистика – адабий тексттерде колдонулган сөз каражаттарынын тутуму жөнүндөгү илим болгондуктан тексттеги лингвистикалык элементти интерпретациялоочу илимий-теориялык тармак катары алынат. Стил тилдик бирдиктердин, экспрессивдүү каражаттардын жана стилистикалык бирдиктердин уникалдуу айкалышы катары изилденип, акындын чыгармаларын же сөздөрүн таанып-билүүгө мүмкүндүк берет

Лингвостилистика поэтикалык тилдин татаалдыгын түшүнүү үчүн структуралык негиз болуп саналаары Б. Усубалиевдин эмгектеринде (1994) берилип, тилдин адабий чыгармадагы орду, мааниси талдоого алынган. Тексттин лингвистикасын изилдөө менен Караева З., (2006), Абдыкеримова А. Э. (2008), Аширбаев Т. (2000), Керимжанова Б. (1964), (1962), (1968), Мамытов Ж., (1990), (2002), (2007), Маразыков Т.С. (1996), (2005), Үкүбаева Л. (2001), Мусаев С.Ж., (1999), (2000), Өмүралиева С., (1987), (1999), (2005), Рысалиев К. (1965), (1978), Шериев Ж., Муратов А. (2004) [**Error! Reference source not found.**], Сагынбаева Б. (2019), (2010), (2014), Найманова Ч. К.. (2004), Джумалиева Г. (2011), Козуев Д. И. (2022), Дербишева З. К. (2021), Абдиев Т. (2008), Кадырбекова П.К. (2014) (2012), Бекбалаев А.А. (2021), Эгембердиева А. А. (2012), Ахматов Т., Давлетов С., Сартбаев К., Иманалиев С. Т (1980), Артыкбаев К., (2015), ж.б. изилдөөчүлөр "көркөм адабияттагы сөздүн чексиз мүмкүнчүлүктөрүн" изилдеп, поэзиядагы тил жөнөкөй байланыштан ашып, терең көркөм таасирге ээ болорун көрсөтүшкөн. Жогорудагы эмгектерди колдонуу менен изилдөөдө поэтикалык тил сүрөттөөлөр, образдар, метафора аркылуу эмоцияларды ойготуу жөндөмүнө ээ экендиги талдоого алынып, лингвистика менен адабий изилдөөлөрдүн ортосундагы татаал мамилелердин "баштапкы чекити" – тил экендиги талданган. Филологиянын башкы маселелеринин бири катары котормонун теориясы жана практикасы жаатындагы Ж. Боуз-Бейер (2004, 2009), А. Лефеве (1975), С. Баснет (2005, 2007, 2014), П. Ньюмарк (), Ф. Джонс (2009), Дж. Холмс (1989), Дж. Мандей (), Ю. Нида (1964), Дж. Виней, Дж. Дарбелнет (1995), Дж. Кэтфорд (1965), Р. Белл (1991), С. Халверсон (2007), Э. Гутт (1991), М. Бейкер (1992), В. И. Шаповалов (2015) ж.б. окумуштуулардын эмгектеринде котормонун ар тараптуу изилденүүсү берилген, бирок поэзия котормолорун изилдөөнүн лингвостилистикалык методдоруна жетишээрлик көңүл бурулган эмес.

1.3. Изилдөөнүн лингвистикалык-теориялык негиздери бөлүмүндө лингвостилистика – бүгүнкү күндөгү филологиянын башкы маселелери катары кароо менен поэзияны коддолгон система катары кароо менен поэтикалык тексттерди татаал "грамматика" катары кабыл алып (Ф. де Соссюр), тил жана кеп системасы катары изилденет. Ф. де Соссюр (1974), Дж. Лайонс (1996), Р. Ашер

(1994), К. Браун (2006), Н. Чомский (2000), М. Халлидей (.), Р. Якобсон (1960), Дж. Деррида (1997), М. Э. Конурбаев (2024). Поэзияны лингвистикалык багытта талдоодо код концептин түшүндүрүүнүн ар кандай жолдору аныкталган. А.Ж. Греймас (1970), Т. Тодоров (1973) сыяктуу окумуштуулар тексттерди бириктирип турган нерсе “коддолгон система” деп белгилешет. Алардын пикиринде Соссюрдун теориясын колдонуу менен тил системасы жана индивидуалдык кеп (langue/parole) текстти түзө тургандыгын айтышат. Риффаттер (1983) поэзияга өзгөчө көңүл буруу менен поэтикалык текстти түшүнүү үчүн окурман текстте берилген коддорду чечмелөөсү зарыл экендигин жана *“код – биз өзүбүздү, биз жашаган дүйнөнү тил аркылуу кабыл алуубузду түшүнүү үчүн колдонулаарын”* көрсөтүшөт (Barthes, 1974).

1.4. Изилдөөнүн адабий-теориялык негиздери бөлүмүндө “интерпретация субъективдүү жана толугу менен нейтралдуу же объективдүү боло албайт” деген көз карашы окурмандын маданий жана жеке контекстинен таасир алаары көрсөтүлөт (Eaglstone, 2000:20). Адабиятчылар Дж. Куллер (2000), Р. Иглстон (2000), П. Уо (1989), Э. Доби, (2002), Р. Селден (2005), И. Макарук, (1994), Л. Тайсон, (2002), Ф. Мишель (2004) изилдөөлөрү адабияттын тили жана анын аткарган кызматы өткөн заман менен баарлашуу үчүн, *“башкалардын аң сезимине элестетүү, кыялдануу, айоо сезими менен кирүү мүмкүнчүлүгүн берүүчү жазуунун үлгүсү”* (Waugh, 2006:10) катары кызмат аткарып келе жаткандыгын айтышат. Азыркы убакта адабияттын тили жана аткарган кызматы *“башкалардын өзгөчөлүгүнө урмат көрсөтүү менен бирге алардын “башкалыгын” кантип көрсөтүү керек экендиги да адабияттын аткарган кызматы”* экендиги айтылат. Поэзияны окуп-үйрөнүүнүн лингвистикалык жана адабий талдоо багыттарынын комплекстүү колдонулушу ХХ кылымдын адабий теориясына жана критикалык окууларына чоң таасир тийгизе баштагандыгын изилдөөлөр көрсөтүүдө. Поэзияны интерпретациялоодо поэзия менен адабий сын бирдей деңгээлде өнүгөөрү көптөгөн окумуштуулардын эмгектери менен тастыкталат. Көптөгөн адабиятчы теоретиктердин аргументтештирилген ой-пикирлерин *“поэзиянын объектилери ар дайым өзгөчөлөнүп турат, өз алдынча мүнөзгө ээ, аларды бириктирип турган нерсе лингвистикалык байланыш системасы аркылуу берилүүчү маани болуп саналаарын”* эске алуу менен поэтикалык чыгармаларды белги системасы катары баардык өзгөчөлүктөргө ээ татаал процесс деп айта алабыз.

1.5. Изилдөөнүн семиотикалык-теориялык негиздери бөлүмүндө

Р. Барт (1970), У. Эко (1984), Ф. де Соссюр (1974), Ч. Моррис (1971), Ю. Лотман (2005), Л. Ельмслев (2009), Ч. С. Пирс (1977), А. Греймас (1987) семиотик окумуштуулардын теорияларына таянуу менен изилденген. Ч. С. Пирс менен Ф. де Соссюр “семиология” (грек тилинен semeion “sign” “белги” дегенди билдирет)” (Saussure, 1954:16) терминин колдонуу менен семиотиканын

негиздөөчүлөрү боло алышат. Пирс “белги бир нерсенин объектисин түшүндүрөт” (1977:5) деген ойду билдирсе, Соссюр белги теориясында лингвистикалык белгинин эки негизги бөлүгү бар экендигин: *белгилөөчү (signifier)* жана *белгиленүүчү (signified)* көрсөтөт. Соссюрдун теориясы “*белгилөөчү менен белгиленүүчүнүн ортосундагы байланыш арбитраждуу, б.а. туруктуу эмес*” (1974:67) экендигин айтат. Соссюрдун айтуусунда “*тил – ар түрдүүлүктүн системасы, ал маанини өзүнүн ички механизмдери менен жаратат*” (1974:69). Белгилер бир жалпылыкка киргенде гана мааниге ээ болот жана коомдун жашоочулары кандай кабыл алса тил ошондой формада же мааниде болот, б.а. ар бир тил дайыма ошол тилде сүйлөгөн гана коомчулукка таандык экени айтылат. Тилдин эволюциялык өнүгүүсүн айырмалоо үчүн, белгилөөчү менен белгиленүүчүнүн ортосундагы байланыш *арбитрадык* же убактылуу болгондуктан, Соссюр лингвистиканы *диахроникалык* жана *синхроникалык* деп бөлүп, семиотиканын фундаменталдуу преамбуласы – “*айырмачылыгы жок маани жаралбайт*” тургандыгын көрсөтөт. А. Греймас айткандай: “*Биз айырмачылыктарды кабыл алабыз, бул биздин максаттарыбызга ылайык жана биздин алдыбыздагы дүйнө кандайдыр бир формага ээ экендигин сезе билген кабыл алуубузга жараша болот*” (1987:541). Поэтикалык котормолорго анализ жасоо төмөндөгү принциптин негизинде ишке ашат (Греймас, 1987): *Маани котормочу тарабынан берилет; котормочу ар бир текстти өз алдынча ички мааниге ээ текст катары карайт; котормочу жана изилдөөчү тексттин ичинен “жаңы маанини табат”*.

ЭКИНЧИ БАП “Изилдөөнүн методологиясы жана методдору” деп аталып, кыргыз аялдар поэзиясын жана анын англис тилине котормолорун изилдөө үчүн лингвостилистикалык жана семиотикалык анализдерди бириктирген комплекстүү ыкмага негизделген.

Иштин изилдөө объектисин англис жана кыргыз аялдар поэзиясы жана алардын англис жана кыргыз тилдериндеги котормолору түзөт.

Иштин изилдөө предмети – аялдар поэзиясынын англис тилиндеги котормолорунун лингвистикалык, стилистикалык жана семиотикалык аспектилерин түзөт.

Изилдөөнүн негизги материалы катары жалпысынан 67 акындын тандалган 314 ыры жана алардын англис тилиндеги котормолору алынды. Алардын ичинен лингвостилистикалык жана семиотикалык анализ жасоо үчүн 36 акындын чыгармалары колдонулду. Талдоого алынган акындар: А. Абазова, Ф. Абдалова, С. Абдыкеримова, С. Акматбекова, Т. Адышева, Э. Ажыканова, Р. Айталиева, П. Алмаз кызы, Р. Аманова, Б. Арстанбекова, А. Бегимкулова, Н. Бөдөшева, А. Дегенбаева, Н. Жетикашкаева, Ж. Жамангулова, Р. Жуманазарова-Шакирова, К. Зарлыкова, Исабаева, Б. Карагулова, Р. Карагулова, Ш. Келдибекова, А. Кулишева, М. Мамазаирова, Ш. Мамбетаипова, М. Мамытова,

М. Осмонкулова, Н. Осмонова, С. Орозобекова, Г. Шакирова, Б. Чотурова, А. Чойбекова, К. Тажиева, А. Темирова, А. Эгембердиева болуп саналат.

Ал эми котормо материалы катары төмөнкү жыйнактар колдонулду: 1) Б. Арстанбекованын *“Курманжан Датка”* поэмасы (2015) жана анын котормосу (2021) (котормочу З. Караева, редакторлору С. М. Блэнд, О. К. Китчэн, Д. У. Пэрри) 2) *“Кыргыз лирикалык поэзиясы котормодо”*, 2022 (котормочулар К. Калиева, А. Асылбекова, Г. Байгобылова, редактору Л. Хамилтон); 3) *“Кыргыз аялдар поэзиясынын котормолору”*, (котормочу: З. К. Караева, редактор Д. Киттл), 2023; 4) *“Энелер үнү: кыргыз аялдар поэзиясы англис тилинде”* (котормочулар: С. Мамбаева, Г. Ибраимова, редактор Д. Киттл), 2023; 5) *“Кыргыз аялдар поэзиясы”* (котормочу: Ж. Ж. Чыманова, редактор Д. Киттл), 2024; 6) *“Англис тилине которулган кыргыз аялдар поэзиясы”* (котормочулар: А. Асылбекова, Г. Апсаматова, редактор Д. Киттл), 2024; 7) Осмонкулова, Н. *“Мои Молитвы”* (котормочу С. Мамбаева), 2023; 8) Чотурова, Б. *“Tumar Queen”* (котормочу З. Караева), 2018; Бакирова А. А., Байгобылова Г. А., Бектурова А. А. *“Words Across Borders: Kyrgyz Poetry in Language and Learning”*, 2024.

Англис аялдар поэзиясынан Э. Браунинг, Э. Дикинсон, Мэри Питт, Майя Энжелуонун чыгармалары алынды.

2.1. Аялдар поэзиясынын котормолорун изилдөөнүн лингвостилистикалык методдору. Лингвостилистикалык анализ – филологиялык анализдин бир бөлүгү катары поэтикалык чыгарманын формасынын, мазмунунун жана функциясынын өз ара байланышын талдоо фонетика-фонологиялык, морфологиялык, лексикалык, синтаксистик, семиотикалык, тексттик жана идеялык-тематикалык деңгээлдеги стилистикалык каражаттардын жыйындысын камтуу менен поэтикалык тилдин аткарган функционалдык-стилистикалык, эмоционалдуу-экспрессивдик кызматын, тексттин идеялык-тематикалык мазмунун көрсөтүүдөгү ролун, аларды эффективдүү которуу жолдорун аныктайт.

Максатына жана милдетине жараша көркөм тексттерди жана алардын котормолорун лингвостилистикалык багытта талдоонун төрт ыкмасы колдонулду: 1) *Лингвостилистикалык беи баскычтуу анализ*: көркөм чыгарманын лингвистикалык (фонетикалык (фонологиялык), морфологиялык, синтаксистик, лексикалык өзгөчөлүктөрү), семантикалык (конкреттүү сөздөрдүн мааниси, коннотациясы, тилдик бирдиктердин маани түзүүдөгү ролу, тексттин мазмуну), семиотикалык (белгилер, символдор), метасемиотикалык (сөз троптору, фигуралар, коллокациялар жана сүйлөмдөр же бүтүндөй тексттин стилистикасы) жана метаметасемиотикалык (тилдик бирдиктер кандайча эстетикалык эффект жаратып, белгилүү идеялык-көркөм мазмунду котормодо берилиши, поэтикалык чыгарманын мааниси, маңызы жана идеясы) талданган.

А) Кыргыз аялдар поэзиясынан “Маңдай багым” / “My Fate, My Happiness” (2024:92-93) аттуу ырдын фонетикалык-фонологиялык түзүлүшүн талдоону мисал катары көрсөтүүгө болот. Кыргыз тилинен англис тилине морфемалык котормодо колдонулган ыкмаларын колдонууда анын маанисин, структурасын жана маданий аспектилерин бир тилден экинчи тилге которууну камтыган татаал жана көп кырдуу процесс экендигине көңүл буруубуз зарыл. Мисалы, П. Алмаз к. “Акыл” / “Intelligence” (2024:90-91) аттуу ырынын морфологиялык мүнөздөмөсүн берүү менен кыргыз тилинин агглютинативдик мүнөзү морфемага негизделген котормо англис тилиндеги маанини так жеткирүү үчүн ар бир морфеманын түзүлүшүнө жана функцияларына кылдат көңүл бурууну талап кылаары көрсөтүлдү.

Таблица 2.2 – Морфологиялык мүнөздөмөсү

Кыргыз тилинде	Англис тилинде	Котормонун морфема деңгээли
...Сабыр, Сабыр!.. Сабырдуулук сындайт ар кимди, Сага берген ыйык КУДАЙ бал тилди. Сандалбаста н, саргайбастан жашайлы, Сактап жүрөт ЖАРАТКАНЫ М ал бизди. (Алмаз к. П. “Акыл”)	...Patience, Patience! Patience tests everyone, Blessed by the holy GOD who gave you a honeyed tongue. Let us live without wandering, without wading through uncertainty, For our Creator is always with us, Supporting and saving us. (2024:90-91)	Уңгу → уңгу: Сабыр - Patience, акыл – conscience; Афикстер: ырда терс маани берген суффикстер: Сандал/ба/с/тан – without wandering (сөз- +суффикс+суффикс+суффикс → сөз айкашы); Бир компоненттүү сөз → эки компоненттүү сөз айкашы: саргайбастан - without wading; ак/на/с/ын/чы - Do not let the flow. Беш суффикстен турган бир компоненттүү сөз → беш компоненттүү сөздөн турган сүйлөм менен которулду. Сөз мүчөлөрү: Сабыр/дуу/дук → Patience. Үч компоненттүү сөз → бир компоненттүү сөз: Жин → madness Уңгу → сөз+суффикс
Котормодо 1) морфема → морфема; 2) морфема → сөз; 3) морфема → сөз айкашы; 4) морфема → сүйлөм менен берүүгө болоору аныкталды.		

Б) Семантикалык деңгээл “Коркомун”/“I Fear” (2024:29) аттуу ырды талдоодо көрсөтүлүп, экзистенциалдык тынчсыздануу, убакыттын өтүшү жана өлүмдүн сөзсүз болушу темалары изилденди.

Таш келсе чайна дептир тишиң
барда, / Тиштен соң чайнаганга айла
кайда? / Тагдырдын суусу келсе

ишмир деген / Челектеп суу жутсам
да чаңкап келем, / А тиштер

ушаланды майда-майда. (А. Бегимкулова, “Коркомун”) <i>People say "chew a stone when you have teeth," / But after losing teeth, what can you do? / Drink the water of</i>	<i>fate if it offers itself, / I drink abundantly, I remain thirsty. Teeth wear down finely as time passes, (2024:29)</i>
--	--

Алгачкы саптарда берилген “*таш чайноо*” метафорасы убакыттын өтүшү менен адамдын алсыздашын билдирет, “*Тиштен соң чайнаганга айла кайда?*” — бул жашоодогу кыйынчылыктарды жеңүү үчүн күчтү жана жөндөмдүүлүктү жоготууну символдоштурат. Тагдырдын берген суусун ичип, бирок “Челектеп суу жутсам да чаңкап келем” — деген сапта каалоолордун аткарылбай калганын жана жашоодогу ийгиликтин жетишсиздигин көрсөтүп турат. Үмүт менен күч-кубаттын акырындык менен эрозияга учурап, күрөшүүнүн эмоциялык салмагы күчөйт. “*Коркомун бөксө кеткен күндөрүмөн, Коркомун бекер өткөн өмүрүмдөн*” *But I fear empty and meaningless days, But I fear an empty and meaningless life*” саптарындагы коркуу рефрени ырдын маңызын камтыйт, терең экзистенциалдык коркунучту чагылдырат.

В) *Метасемиотикалык деңгээлде* талдоодо ырдагы экспрессивдүү мааниси ар кандай лингвистикалык көркөм сөз каражаттары менен берилгени талданды. *Ыйлаган дурус окшойт анда-санда / Көзүмдөн жаш ордуна от чачырайт Шашкансыйм түбөлүктүү барчу жайга* деген саптагы метафоралардын катарлаш жайгашуусу чыдамкайлык менен алсыздыктын ортосунда кескин карама-каршылыкты жаратат. “*Коркомун*” жана “*коркпоймун*” деген сөздөрдүн кайталанышы кабыл алуу менен коркуунун ортосунда чыңалууну жана тынчсызданууну пайда кылат, бул каармандын ички конфликтин белгилейт. Кыска саптар жана маанайдын кескин өзгөрүшү сыяктуу структуралык тандоолор каармандын ички башаламандыгын билдирип, кооптуу сезимин чагылдырат.

Г) *Метаметасемиотикалык деңгээлде* ыр жашоо жана өлүмдүн чегинде маани издөө экзистенциалдык темаларын чагылдырат. Коркуу жана кабыл алуунун кайталанган мотивдери жашоонун убактылуу мүнөзү жана өлүмдүн сөзсүз болушу менен күрөшүп жатканын көрсөтөт.

<i>Коркпоймун качан келсе өлүмүңдөн, Коркпоймун жашоо — камчы өрүмүңдөн. / Коркомун бөксө кеткен күндөрүмөн / Коркомун бекер өткөн өмүрүмдөн. (А. Бегимкулова, “Коркомун”)</i>	<i>I don't fear even when death approaches me. / I am not afraid of life's tough braided whip, / But I fear empty and meaningless days, / But I fear an empty and meaningless life. (2024:29)</i>
---	--

Акыркы саптар максатсыз жашоону же аткарылбай калбай кыялды сыңдоону билдирет. Бул каармандын жеке күрөшүн гана билдирбестен, жашоонун маанисин түшүнүүнү жана убакыттын өтүшүнө байланыштуу жалпы

адамдардын тынчсызданууларын да чагылдырат. Бул багыт аркылуу ыр жана анын котормосу адамдын коркуу сезимине каршы туруунун жана экзистенциалдык белгисиздиктин ортосунда маани издөөнүн олуттуулугун эске салып, окурмандарды өз жашоосу жана тажрыйбаларынын салмагы жөнүндө ой жүгүртүүгө чакырат.

2. Лингвостилистикалык изилдөөнүн экинчи ыкмасы көркөм сөз каражаттарынын талданышы аркылуу поэтикалык тексттин формасынын (түзүлүшү) көркөм чыгарма жаратууда тийгизген таасири маанилүү экендигин белгилөө менен ырдагы синтаксис, морфология, сөз тандоо, сүйлөм куруу жана образдуу тил сыяктуу көркөм сөз каражаттарынын талдануусу каралат. Мисалы, “Сезим ыргагы” / “*The Rhythm of Feeling*” (Ш. Мамбетаипова) (2024:13-14) аттуу ырдын жаратылышты жана эмоцияларды лирикалык жана жандуу сүрөттөөгө багытталганы көркөм сөз каражаттарынан көрсөтүлөт. Ырда метафоралар (*сүйүүмдү жүрөгүңө канат кылып, сезимдин жайлоосу*) жана эпитеттер (*назик аалам*) колдонулуп, каармандын ички сезимдери менен жаратылыш дүйнөсүнүн ортосундагы гармонияны эске салат. Мисалы, “*Көпөлөк сайма канат кызыл баркут*” / *embroidered in red velvet* сыяктуу атрибутивдик сөз айкаштары поэмадагы визуалдык сулуулукту жана маданий символду көрсөтөт. Структуралык жактан алганда, “*Аба тынч, чөптүн башы үлп этпеген, Айлана көшүлүүдөн бүлк этпеген*” / “*The air is calm, the grass is not fluffy, Serene and unscathed by displacement*” ырдагы эпитеттерди, уйкаштыктарды түзгөн сөз айкаштары ритмди түзүп, котормодо да жалпы суктануу маанайын жеткирет. Лингвостилистикалык анализдин “форма-мазмун-функция” трихотомиясы аркылуу биз форма (атрибутивдик фразалар) мазмунуна (табият жана суктануу эмоциялары) кандайча шайкеш келерин көрүп, каарман менен айланадагы сулуулуктун ортосундагы тыгыз байланышты чагылдыруу функциясын түшүнөбүз.

Таблица 2.3 – *Стилистикалык көркөм сөз каражаттарынын которулушу*

Кыргыз тилинде	Англис тилинде	Көркөм сөз каражаттары
<i>Сүйүүмдү жүрөгүмө канат кылып, Сезимдин жайлоосунан гүлдөр терем.</i>	<i>flowers from the pasture of feeling, It savors the sweet juice of life.</i>	Аллитерация с, б, к тыбыштары → консонанс f, s, d
<i>Аба тынч, чөптүн башы үлп этпеген, Айлана көшүлүүдөн бүлк этпеген,</i>	<i>embroidered in red velvet</i>	Ассонанс а, о, ө тыбыштары → е, о тыбыштары
<i>Сүйүүмдү жүрөгүмө канат кылып,</i>	<i>Turning my love as a wing for my heart,</i>	Метафора → метафора

<u>Сезимдин жайлоосунан гүлдөр терем.</u>	<i>As I pick flowers from the pasture of feeling</i>	
<i>Сөз жеткис, айкалышкан сулуулукту, Саратан ырдап жатты сугун артып.</i>	<i>Indescribable, combined beauty— The may beetle admires, singing loudly.</i>	Адамдаш тыруу → адамдаш тыруу
<u>Көпөлөк сайма канат кызыл баркут,</u> <i>Көркөмү куюлушкан боек аркыт. Өзүндөй назик гүлгө өбүлүүдө, Өмүргө ыракаттуу шире тартып. (Ш. Мамбетаипова “Сезим ыргагы”)</i>	<i>Butterfly wings, embroidered in red velvet, Art blooms in colors vibrant and bright. (2024:13-14)</i>	Образдуу сүрөттөө → образдуу сүрөттөө

3. Поэтикалык тексттеги адабий элементтерди стратификациялык комплекстүү изилдөө - лингвостилистиканын негизги тармактарынын бири катары адабий чыгарманын табиятын жана аткарган функциясына багытталат. Тил көп катмарлуу иерархиялык система, ар бир катмар жалпы лингвистикалык түзүлүштө белгилүү бир функцияны аткарат. Котормодо ар бир катмардын өзгөчөлүктөрүн сактоо - ырдын баштапкы байлыгын жана эстетикалык таасирин сактап калууга шарт түзүлөт. Чыгармада колдонулган көркөм сөз каражаттарынын маанилерин стратификациялык изилдөө поэзиянын көп катмарлуу табиятын аныктайт: *лингвистикалык* (тилдик бирдиктер), *адабий* (образдар), *репрезентативдик* (образдуу тил жана символдор), *психологиялык* (эмоциялар жана маанайлар), *формалдык-структуралык* (поэтикалык форма жана жанр), *автордук* (автордун көз карашы), *эстетикалык катмар* (көркөм жана эстетикалык баалуулугу), *социалдык жана маданий* (тарыхый жана социологиялык контекст), *интерпретативдик* (окурмандын көз карашы), *тематикалык* (философиялык жана символикалык мааниси).

Таблица 2.4 – Символдор катмары

Кыргыз тилинде	Англис тилинде	Талдоо
<i>Мен аялмын! – Үлбүрөгөн ак жоолугун салынган, Түрдүү кырдаал, жагдайларга-этияттык камынган. Далай жолу үмүт менен ой кыялы- жанчылса, Кыялына – бир топ мүнөз, акылдуулук</i>	<i>I am a woman! – Adorned in a white scarf, Handling life's challenges with careful thought. Though her hopes, dreams have been crushed at times,</i>	Символ “ак жоолук” → Символ “a white scarf” Түп нускадагы “ак жоолук” колуктунун, жубайдын символу катары берилген, бирок англис окурмандарына символ катары “ак” түс

камтылган (Г. Шакирова, “Мен аялымын”)	<i>Her mind is filled with wisdom and strength.</i> (2023:36-37)	кабыл алынат, тазалыктын, аруулуктун символу.
--	--	---

2.2. Аялдар поэзиясынын котормолорун изилдөөнүн лингвосемиотикалык методдору бөлүмүндө алты ыкма аныкталып, мисалдар менен көрсөтүлдү.

1) *Семиотикалык классификация*: поэтикалык котормодогу белгилердин табиятын 1) *икона*, *индекс*, *символ*; 2) *репрезентатив* (тексттин түзүлүшү), *объект* (ырдагы түшүнүк) жана *интерпретант* (окурман же котормочу); 3) *денотативдик* (“тил-объект”), *коннотативдик* (“мета тил”) жана *мифтик*; 4) *дискурсивдик*, *баяндоо* жана *изотопиялык* 5) *синтаксис*, *семантика* жана *прагматика* деңгээлдерин семиотикалык белгилердин триаддык классификациялары катары изилдөө менен поэтикалык элементтердин, белгилердин, маанилердин, өз ара байланышын көрсөтүлүп, образдардын символикалык жана абстрактуу маанилери аныкталат. Котормодо образдын сакталышы, мисалы, метафоранын метафора катары берилиши же фразеологиялык сөз айкашынын идиома катары берилиши, ырдын маанисинин жеткиликтүү которулганын көрсөтөт. С. Орозобекованын “*Парадокс*” / “*Paradox*” (2024:28-29) аттуу ырында *иконалар* – оомал-төкмөл заманды көрсөткөн бай-кедей жашоо, *индекстер* – социалдык теңсиздикти жана коомдун абалын көрсөткөн учур (мис. *Хан сарайга итин багат бир кексе*), ал эми *символдор* - теңсиздикти, текебердик жана жасалмалуулук сыяктуу кеңири түшүнүктөрдү чагылдырган *алачык*, *хан сарай*, *кеңсе*:

*Бир кембагал алачыкта күн көрсө,
Хан сарайга итин багат бир кексе.
Кандай гана оомал-төкмөл бу
заман.../ Кангырап ээн, заңгыраган
сан кеңсе. (С. Орозобекова,
“Парадокс”)*

Таблица 2.5 – *икона*, *индекс*, *символ*
*A poor man struggles to survive in his
hut, / While a rich man keeps his dog in
a palace. / How absurd this time, with
its peaks, valleys, / Amidst countless
deserted, empty buildings. (2024:28-29)*

<i>Икона</i>	<i>Индекс</i>	<i>Символ</i>
Физикалык жактан сөздүн маанисине окшош белги: <i>Тайгак тар жол / a slippery path, narrow roads</i> : физикалык кыйынчылыкты жана коркунучту эске салат, сөзмө-сөз да, метафоралык	Сезүү же контексттик белгилердин негизинде бир нерсени көрсөткөн же аны менен байланышкан белги: <i>Алачык / humble hut; Хан сарай / a lavish palace</i> : заңгыраган сарай кедейдин жакырлыгына карама-каршы келип,	Маданий түшүнүктү чечмелөөдө ал чагылдырган түшүнүккө өз эрки менен байланышы бар белги: <i>Ай эместер, айсынып бир келберсиди / Those who are not moons pretend they are bright</i> – Ай - акылмандыкты же бийиктикти

да, сапарды билдирет, кыйынчылыктын символикалык образын жаратат.	байлыкты жана ысырапкорчулукту көрсөтөт. Ал сарай социалдык теңсиздиктин көрсөткүчү болуп саналат.	символдоштурат, ал эми “айсынуу” – жасалма акылмандык же калп, жалган артыкчылыкты, текеберчиликти символдоштурат.
---	--	--

2) Поэзияны талдоонун *семиотикалык глоссематикалык же стратификациялык* ыкмасын жана символдордун *семиосферасын* колдонуу семиотикалык *белгилердин экспрессиясы* (форма) жана *мазмуну* (мааниси) бири-бирине байланышкан катмарлардан тураары аныкталат. Тексттеги *белги* (тили), *белгилөөчү* (үн-образ), *белгиленүүчү* (түшүнүк) менен *функциясы* (мааниси) айкалышып, катмарлуу маанини түзүп, эмоционалдык маанайды жаратат. Котормо процесси ар кандай тилдик жана маданий контексттерге ыңгайлашып, ырдын формасын жана маңызын камтыган катмарларды тең салмактуу сактоого көңүл бурат жана кыргыз аялдар поэзиясын уникалдуу маданий контекст катары карап, поэзияда чагылдырылган маданий өзгөчөлүктү, коомдун психологиясын, тарыхын, социалдык жашоосун, андагы универсалдуулук жана айырмачылыктар аныкталат. М. Мамазаированын «Адамдарга» аттуу ырына жана анын котормосуна семиотикалык стратификация ыкмасын колдонуу текстти экспрессия жана мазмундук объективдер аркылуу талдоону, тилдик бирдиктердин ортосундагы функционалдык байланыштарга көңүл бурулат.

Көңүлүм жарым, өксүк өмүр жылат жай,

Муңга айланаар, ырдай берсем аны мен.

А бирок да, өстөн жарган булактай

Жалгыздыктын, кусалыктын жаны мен. (М. Мамазаирова, «Адамдарга»)

With a broken heart, life regretfully slows,

It becomes remorseful if I sing it long,

Like a stream flowing from my heart,

I am a soul of companionship and loneliness. (2023:25-26)

Тексттеги экспрессияны жана мазмунду аныктоо максатында ырдын түп нускасында да, анын англисче котормосунда да колдонулган фонетикалык элементтерди, синтаксисти жана лексиканы камтыган тилдик формаларды талдоого алынат.

3) Семиотикалык символдордун *семиосферасы* ыкмасын колдонуу менен кыргыз аялдар поэзиясын уникалдуу маданий контекст катары карап, поэзияда чагылдырылган маданий өзгөчөлүктү, коомдун психологиясын, тарыхын, социалдык жашоосун, андагы универсалдуулук жана айырмачылыктар аныкталды. Ю. Лотмандын семиосфера теориясын Р. Айталиеванын “*Күз ырлары / Poems of Autumn*” (2024:28-50) аттуу ырына колдонуу тексттин ичинде семиотикалык мейкиндиктердин кандайча иштээрин ачып берет.

Бөлмөдө мезгил илеби,
 Ободо жеңил тунуктук.
 Качан да болсо өзгөрбөс,
 Өзүндөй кексе дүйнөнүн.
 Бизден көп сүйлөп тургансыйт,
 Вазада күздүн гүлдөрү! (Р.
 Айталиева, “Күз ырлары”)

Season's mood is felt in the room,
 And purity, lightness in the air.
 They neither change nor grow old,
 They give us the meanings of life.
 As they speak more than we do—
 Autumn's flower in a vase. (2024:28-50)

Семиосфера ыкмасы "Күз ырларын" табият, эмоциялар жана жашоо ортосундагы дуализмдер жана карама-каршылыктарды камтыган семиотикалык мейкиндик катары караса болот. Күзгү суук жана туман - тышкы дүйнө менен каармандын ички эмоционалдык абалынын ортосунда чек араны түзөт. Вазадагы күзгү гүлдөр үнсүз болсо да, семиотикалык мааниге ээ, бул сырттагы дүйнө суук жана караңгы болуп турганда да маанини жана сулуулуктун туруктуулугун символдоштурат: *Бизден көп сүйлөп тургансыйт, / Вазада күздүн гүлдөрү!* Гүлдөр тышкы реалдуулуктун ички дүйнөгө интеграцияланышын билдирет, бул тышкы өзгөрүүлөргө карабастан семиосферанын ичинде үзгүлтүксүздүктү сактоонун метафоралык актысы болуп саналат.

4) Поэзияны талдоонун семиотикалык белгилер ыкмасынын негизин “заманбап тил илиминин негиздөөчүсү» Фердинанд де Соссюрдун (1857-1913) белги модели: *арбитрардуулук, сингулярдуулук* жана физикалык формага көз карандысыздыгы түзөт. Белгилөөчү (үн-образ) жана белгиленүүчү (түшүнүк). Бул модель белгилөөчү менен белгиленүүчүнүн ортосундагы мамилеге гана көңүл бурган эки тараптуу психологиялык бирдикти түзөт жана ортомчу объектини жокко чыгарат. Чыгармадагы ой менен идеялар белгилөөчүлөрдүн жана белгиленүүчүлөрдүн семиологиялык системасынан тышкары жакта болбойт. Соссюрдун негизги идеясы “тил ар түрдүүлүктүн (фр. *différance*) татаал системасы” экендигинде. Соссюрдун эң белгилүү теориясы тил феноменин же тилдин аткаруу иш аракетин *тил* (абстракттуу тил системасы, белгилердин структураланган системасы) жана *кеп* (абстракттуу тил системасын түзүүчү индивидуалдуу кеп) деп бөлүп караганында.

Таблица 2.6 – Белги, белгилөөчү, белгиленүүчү

Кыргыз тилинде	Англис тилинде	Белгилер
<i>Жарыгын чачса күн сулуу, Жакшы сөз айтса тил сулуу. Жабыккан жүрөк жазылса, Жан дүйнөң сулуу дил сулуу.</i> (Б.	<i>The sun is beautiful when it shines bright, Language is beautiful when spoken right. If a closed heart is gently freed,</i>	<i>Бинардык оппозиция:</i> Күн → түн, Жаз → кыш Эл → жер, Кемпир → чал Асман → көл <i>Синонимия:</i> Жан дүйнө → дил, Кыргыз → эл, Ала-Тоо → жер

Арстанбекова, “Ким сулуу”)	<i><u>Your soul and heart are beautiful indeed. (2023:50-51)</u></i>	
-------------------------------	--	--

Белги: текст (ыр) → суроо “Ким сулуу?”. Белгилөөчү: күн, тил, жан дүйнө, дил, кемпир, чал, хан, үн, түн, көл, жер, эки жар, кар, эл, Ала-Тоо, кыргыз эл / sun, language, soul, heart, old man, old woman, Khan, voice, darkness, lake, earth, two married hearts, snow, Kyrgyz people, the land Ala-To.

Белгиленүүчү: жарыгын чачуу, жакшы сөз, калыстык, бейпилдик, көрк, чыдамкай, эр жүрөк сыяктуу белгилөөчүнү мүнөздөгөн сын атоочтор, атоочтор жана кыймыл аракеттер. Мисалы, күндүн жарыктыгы жана жылуулугу сулуулуктун табигый символу катары кабыл алуу, баарлашуунун каражаты катары тил сулуу, сулуулук эстетикалык көрүнүш менен гана эмес, сөздүн тунуктугу жана позитивдүүлүгү менен концептуалдаштырылат түн, адатта, коркуу же терс маанай менен байланышкан, тынчтык алып келсе, түн да сулуу деп аныкталат. Караңгылыктын сулуулукка айланышы кабылдоонун күчүн жана ички тынчтыкты символдоштурат. Семиотикалык белгидеги белгилөөчү менен белгиленүүчүнүн ортосундагы мамиле социалдык жактан түзүлүп, ырдагы сулуулукту ар кандай элементтерге: акылмандыкка, адилеттүүлүккө жана чыдамдуулукка кандайча ыйгарып бергенинен көрүнүп турат. Ыр белгилердин дуалдуу мүнөзүнө таянат, күтүлгөн карама-каршылыктарды (мисалы, караңгылык менен жарык, кыш менен жаз) колдонуп, бирок эки тарапка тең сулуулукту ыйгарат. Бул сулуулуктун салттуу түшүнүктөрүнө каршы келет, аны физикалык көрүнүштөн тышкары акылмандык, адилеттүүлүк жана чыдамкайлык сыяктуу абстракттуу сапаттарга чейин кеңейтет. Лингвистикалык белги алардын ар түрдүүлүгүнөн улам маани бере турганын эске алабыз, “*биз белгилерди, дабыштарды жана алардын маанилерин алар бири биринен айырмаланып тургандыктан улам гана тааныйбыз*”.

5) Моррис (1901-1979) семиотика тармагындагы көрүнүктүү ишмер, 20-кылымдын ортосунда семиотиканын өнүгүшүнө олуттуу таасир этип, 1930-1940-жылдары "семиотиканын классиги" деп аталган. Морристин семиотикасы үч өлчөмдүн айланасында түзүлөт: синтаксис, семантика жана прагматика. Синтаксис белгилердин ортосундагы мамилелерге, семантика белгилер менен алардын референттеринин ортосундагы мамилелерге, ал эми прагматика белгилер менен алардын интерпретаторлорунун ортосундагы мамилелерге көңүл бурат. Р. Карагулованын “Кайдасың” / “Where are you?” (2023:29) аттуу ырын Морристин семиотикалык ыкмасы аркылуу көрсөтүүгө болот.

Таблица 2.7. Синтаксистик деңгээл

Кыргыз тилинде	Англис тилинде	Түзүлүшү
<i>Кайдасың көп болду көрбөдүм,</i>	<i>Where are you? I haven't seen you in ages,</i>	Кыргызчада субъект “сен” айтылбай, суффикстер

<i>Жолдогу кайыңдай көлөкөм. Эстечи бир жолку кездешүү, О аны унута көрбө сен... (Р. Карагулова, “Кайдасың”)</i>	<i>Like a shadow of a birch on the roadside, Recall our remarkable, beautiful dates, Oh dear, don't forget those joyful days. (2023:29)</i>	(v+сың) менен берилген, котормодо: SOV (Subject- Object-Verb) → SVO (Subject-Verb-Object) структурасы менен берилген.
--	---	--

Бірда жөнөкөй жана татаал сүйлөмдөр колдонулгандыктан, алар эмоциялык толкундоону чагылдырган ритмди түзөт. Мисалы, «*Бакыттан селт этип жааш денем*» деген сыяктуу сөз айкаштарынын кайталанышы тынчсыздануу менен аралашкан кубанычтын кайра-кайра кайталанган сезимдерин баса белгилейт.

б) *Поэтикалык тексттин котормосунун дискурсивдик жана баяндоо деңгээлин семиотикалык талдоо* менен чыгармадагы негизги актанттар же ролдор аныкталат: *субъект, объект, конфликт, жардамчы, жөнөтүүчү, алуучу*. Образдуу компоненттерди *изотопиялык талдоо* – лексикалык, семантикалык категориялардын, сөз айкаштарынын кайталанышын изилдөө менен тексттеги полисемиялык көп маанилүүлүк аныкталат. Котормодо алты актанттын сакталышы, мисалы, метафоранын метафора катары берилиши ырдын маанисинин адекваттуу которулганын көрсөтөт. *Дискурсивдик деңгээл*: маанисинин эң сырткы деңгээли, тексттин маанисин ачыкка чыгаруу же манифестация деңгээли деп да аталат. Бул деңгээлде кээ бир өзгөчөлөнгөн же спецификалык сөздөр талданат, грамматикалык бирдиктер, структуралар, сырткы формалар, тексттеги оңой байкалуучу жана көзгө көрүнүүчү өзгөчөлүктөрү камтылат. Бул деңгээлдин негизги элементтерине төмөндөгүлөр кирет: а) *Фигуративдик / образдык компоненттер*: тексттеги сырткы табигый, материалдык дүйнө менен байланышкан элементтер, б.а. образ. Образдуу реалдуулук, адамзатынын сезүү системасынын баары толук катышкан – көрүү, жыттоо, угуу, даамдоо, кармоо, сезүү образдуу реалдуулукту түзүп турган нерселердин баары жогорку деңгээлди түзөт. Ага карама каршы коюлуучу концептуалдуу абстрактуу ички дүйнө төмөнкү деңгээлди түзөт. Мисал катары Ж. Исабаеванын "*Аял (Бүтпөс монолог)*" (2023:67-74) аттуу ырында көрсөтүлгөн функцияларды алсак болот:

*Ким айтат,
аялдарды – алсыз деп?
Аял – жеңил,
акылы аз, арсыз деп?
Аял – шайтан,
аял деген – азгырык,
Бузуку иштер*

*болбойт болчу ансыз деп?! (Ж.
Исабаева "Аял (Бүтпөс монолог)").
Who says that
a woman is weak?
Being a woman is a virtue,
With intelligence, though meek.
Who says a woman's a devil,
a temptation, a misdeed?*

Without her, they claim,
such acts wouldn't proceed.

(2023:67-74)

Субъект (башкы каарман) жана объект (башкы каармандын максаты): ырдагы башкы каарман аялдын (субъектин) коомдук күтүүлөрдүн жана жеке кыйынчылыктардын алкагында “Ким айтат, аялдарды – алсыз деп?” деген саптар менен өзүнүн инсандыгын жана ролун (объектисин) түшүнүүгө жана кайра аныктоого умтулуп жатканы көрсөтүлөт. Конфликт: Аялдын өзүнүн чыдамкайлыгы өзүнө каршы турган аспект катары чагылдыруусунда туруп, аялдардын күчүн жокко чыгарган коомдук стереотиптердин карама-каршы күчтөрүн баса белгилейт: “Алтын баштуу аялдардан, Бака баштуу эркектерди артык...” – деп...”. Ыр аялдын өзүнүн жашоосу жана башынан өткөн окуялары жөнүндө ой жүгүртүп, аялдын акылмандыгын жана түшүнүктөрүн (жөнөтүүчү катары) окурманга жана келечектеги муундарга (алуучуга) жеткирүү менен аяктайт. Котормодо алты актанттын сакталышы, мисалы, фразеологиялык сөз айкашынын идиома катары берилиши, ырдын маанисинин жеткиликтүү которулганын көрсөтөт.

Таблица 2.10 – *Фигуративдик / образдык компоненттер*

Кыргыз тилинде	Англис тилинде	Түшүндүрмө
“Алтын баштуу аялдардан – Бака баштуу эр артык...” (Ж. Исабаева “Аял (Бүтпөс монолог)”) (2023:67-74)	“Better a man of straw than a woman of gold”. (2023:67-74)	Кыргыз тилинде “бака баштуу эркек” түшүнүгү англис тилине “самандан жасалган эркек” түшүнүгүнө байланыштуу котормодо эквиваленттүүлүк сакталган.

“Аял (бүтпөс монолог)” аттуу поэмасындагы изотопия аялзатынын күчү жана өзүн-өзү курмандыкка чалуусу жөнүндө ой жүгүртүүсүнүн тематикалык биримдигин бекемдөөдө маанилүү ролду ойнойт. Изотопия, семантикалык талаалардын кайталанышы, аялдын күчү, курмандыгы жана идентификациясы сыяктуу кайталанма мотивдерден көрүнүп турат. Мисалы, коомдогу аялдарды алсыз деп кабыл алуусун чыдамкайлыкка карама-каршы коет.

Таблица 2.11 – *Изотопия*

Кыргыз тилинде	Англис тилинде	Изотопия
<u>Алдастадым,</u> <u>алыс-алыс талпындым,</u> <u>Мойнума анан</u> <u>чаар</u> баштыкты <u>артыным! Орусия, Европа,</u> <u>Корея,</u>	<u>It pains me deeply,</u> <u>I spread my wings wide,</u> <u>Placing a striped bag</u> <u>Upon my shoulder with pride.</u> <u>To Russia, Europe, Korea,</u> <u>I traveled far and wide,</u>	Өзүн-өзү курмандыкка чалуу изотопиясы ден соолугун, жаштыгын жана

<u>чет жерлерде</u> <u>Канча өмүрүм калтырдым!</u> <u>Ден соолугум,</u> <u>жаштыгымды, назымды,</u> <u>Садага чаап</u> <u>капчыгы үчүн калкымдын.</u> (Ж. Исабаева "Аял (Бүтпөс монолог")	<u>How many years of my life</u> <u>In foreign lands reside?</u> <u>I sacrificed my health,</u> <u>My youth, my beauty's grace,</u> <u>All for the purse of my nation,</u> <u>A challenging, noble chase.</u> (2023:67-74)	сулуулугун элдин элинин жыргалчылыгы үчүн жасаганы кайталанган сөз айкаштарында кездешет.
---	--	---

Аялдын өзүн-өзү курмандыкка чалуу табиятынын изотоптук талаалары (адеп-ахлак, баатырым, кечир шерим, садага чаап), сүйүү, энелик сезим жана улуттук идентификация темалары үзгүлтүксүз кездешет.

2.3. Аялдар поэзиясын которуу стратегиялары жана методдору. Түп нуска ырдын стилин сактоо маанилүү, ал максатка жетүү үчүн үч негизги котормо стратегияларын колдонуу көрсөтүлдү: *миметикалык* (түп нусканын формасын кайталоо), *аналогиялык* (түп нуска форманы маданий функцияны аткарган универсалдуу форма катары кабыл алуу) жана *органикалык* (мазмундун бүтүндүгүн сактоо менен түп нуска формасын кайра түзүп чыгуу). Поэтикалык татаал тексттин жанрынын өзгөчөлүгүнө жараша лирикалык мүнөзүн азайтпай, котормо тилге ылайыкташтыруу зарыл.

1) *Тилдик бирдиктердин лексикалык, семантикалык жана синтаксисттик деңгээлдеринде* Ф. Абдалованын *Мен апамды көйнөгүнөн тааныгам* аттуу ырын талдоо менен төмөндөгүдөй өзгөчөлүктөр аныкталды.

Таблица 2.12 – Тилдик бирдиктердин лексикалык деңгээли

Кыргыз тилинде	Англис тилинде	Түшүндүрмөсү
<u>Мен дүйнөнү апам менен</u> <u>таанысам,</u> Мен апамды көйнөгүнөн тааныгам. <u>Тирүү болчу көйнөгүнүн</u> <u>гүлдөрү,</u> Баскан сайын <u>бажырайып</u> <u>ачылган.</u> (Ф. Абдалова, “Мен апамды көйнөгүнөн тааныгам”)	<u>Through my mother, I</u> <u>discovered the world,</u> And through her attire, I knew my mother. Flowers adorned her dress, <u>vibrant and</u> <u>alive,</u> <u>Blossoming with every</u> <u>step, she took.</u> (2024:55)	Метафора → метафора SOB (Subject-Object- Verb) → SVO (Subject- Verb-Object) Эки компоненттүү сөз айкашы (эпитет) → бир компоненттүү сөз (метафора)

Лексикалык деңгээлде *тирүү / alive* метафоралык мааниге ээ, англис тилине *vibrant and alive* деп которулуп, жандуулук идеясын сактап калган. Кыргыз тилиндеги сүйлөмдүн түзүлүшү SOB (Subject-Object-Verb), ал эми англис тилинде SVO (Subject-Verb-Object) деп берилет. Котормонун синтаксистик өзгөрүшү англис тилинде табигый түзүлүштү жаратып, түп нускадагы маанини да сактап калууга мүмкүндүк берет. Семантикалык деңгээлде *бажырайып*

ачылган деген сөз айкашы метафоралык мааниге ээ, бул эне басып баратканда гүлдөр гүлдөп жаткандай сезилгендигин билдирет. Котормодо бул метафора *blossoming* (гүлдөө) деп которулуп, жашоо метафорасын чагылдырат, бирок англис тилинин табигый контекстине туура келүү менен маанини толуктайт.

2) Поэзияны которуунун эквиваленттүүлүк ыкмасы

Кэтфорддун котормо теориясына системалуу функционалдык багыты лингвистикалык теорияны котормо практикасы менен интеграциялоого басым жасайт. Ал котормо түпкүлүгүндө бир тилден экинчи тилге текстти алмаштырууну камтыган лингвистикалык операция экендигин баса белгилеп, жалпы лингвистикалык теориянын бекем негизин талап кылат. тилди бир нече формалдуу деңгээлдерде — фонология/графологиялык, грамматикалык жана лексикалык фундаменталдык тилдик категорияларды камтыйт, алар иерархиялык масштабда иштейт. Бул категориялар котормо эквиваленттүүлүгүн жана андагы деңгээлдик, класстык, структуралык, сөз түркүмдөрүнүн өзгөрүүлөрүн талдоого шарт түзөт.

Б. Карагулованын “*Татаал тагдыр*” / “*A Challenging Destiny*” (2024, 268-269-б.) аттуу ыры Мона Бейкердин котормо теориясынын объектилери аркылуу талдоо үчүн биз ар кандай деңгээлдеги эквиваленттүүлүк, тематикалык түзүлүш жана когезия сыяктуу аспектилерге көңүл буруу менен “*Эквиваленттүүлүктүн таксономиясы*” котормо моделин пайдалануу менен талдадык:

*Жаратканым – түстү бердиң, өңдү бердиң,
Түз жолду ыраа көрбөй, дөңдү бердиң.
Жаши кезде кучак толо арман бердиң,
Келбетти убактылуу жалган бердиң.* (Б. Карагулова, “*Татаал тагдыр*”)
- *My Almighty, you bestowed upon me good looks,
But instead of a straight path, you presented me hills.
You burdened my youth with sorrows and struggles,
Leaving me with a temporary and false veneer.* (2023:41).

Таблица 2.13 – Б. Карагулованын “*Татаал тагдыр*” ырын которуу эквиваленттери

Эквивлент түүлүк	Кыргыз тилинде	Англис тилинде	Түшүндүрмөсү
Сөз деңгээли	<i>Жаратканым</i> →	<i>My Almighty</i>	эки текстте тең бирдей түшүнүктү сактап турган сөз же лексикалык элемент эквиваленти сакталган
Сөз деңгээлин жогорун (Коллокация):	<i>Жигиттер жалт эткире карашканда</i> → <i>Түз</i>	<i>When admirers gazed upon me with admiration</i>	“түз жол” каймана маанини сактайт, контексттик маанилерди камтыган сөз айкаштары, идиомалык туюнтмаларды жана коллокацияларды камтыйт

	<i>жолду ыраа көрбөй</i>	<i>Instead of a straight path</i>	
Грамматик алык эквивалент үүлүк:	<i>Билем го берген жанды аларың бар</i>	<i>This soul was given by you, and you will take it back</i>	Келер чак сакталган, бирок англис тилиндеги тактык үчүн субъект-объект түзүлүшү өзгөртүлгөн.
Тексттик эквивалент түүлүк	<i>Май тамыз карыганда чырагыма →</i>	<i>In my old age, please, illuminate my path</i>	<i>Жарык, чырак</i> метафорасы сакталган, бирок ырааттуулук жана логикалык агымды камсыз кылуу үчүн өзгөргөн
Прагматик алык эквивалент :	<i>Күйүп- күйүп кемегеңде от болдум →</i>	<i>Once, I burned brightly, like a fire in your hearth</i>	эмоционалдык маанай маданий жана контексттик мааниде сакталган, бирок <i>кемеге</i> – <i>hearth</i> метафора → салыштыруу болуп өзгөргөн.

3) Обондуу ырларды которуу ыкмалары

Обондуу ырларды которууда П. Лоу (2005) сунуштаган критерийлер чечүүчү мааниге ээ, анын ичинде перформанс, аткаруучулук, сүйлөмгө дал келиши, дем алууга ыңгайлашуусу жана ырдоого ыңгайлуулугу. Бул аспектилер которулган ырлардын музыкалык бүтүндүгүн сактап, аткарууга дал келүүсүн камсыздайт. Обондуу ырлардын тексттерин которууда ритмдин, рифмалардын, риторикалык фигуралардын, ар бир сапты аткарууда ыңгайлуулугун жана муундардын обонго дал келишинин маанилүүлүгүнө байланыштуу кыйынчылыктар жаралат. Ырлардын ар кандай түрлөрү алардын маңызын эффективдүү чагылдыруу үчүн так котормо стратегияларын талап кылат.

Азада Бегимкулованын “*Талантты сүйгөндөрдүн эсиндемин*” / “*I Reside In the Memories of Talent's Admirers*” аттуу ырынын мисалында беш принциптин колдонулушун көрүүгө болот.

Таблица 2.14 – Обондуу ырларды которуунун принциптери

Кыргыз тилинде	Англис тилинде	Пентатлон принциби
<i>Толгонуп толкундаба сезимдерим, (11 муун) Тагдырга башымды ийген кезим менин. (12 муун)</i>	<i>Do not hesitate, do not falter, my feelings, (12 муун) This is the moment I surrender to my fate. 12 муун</i>	<u><i>Ырдалуусу:</i></u> фонетикалык каражаттар, муундардын дал келүүсү (11→13), үндүү тыбыштардын басымдуулугу жеңил ырдоону камсыз кылат, мис., аллитерация (falter, feelings); <u><i>Сезимге таасир берүүсү:</i></u> поэтикалык каражаттарды сактоо менен кайталоолорду, оңой, жеңил, түшүнүктүү синонимдерин колдонуу;

Таалайсыз махабаттан өксүнбөгүн (11 муун) Талантты сүйгөндөрдүн эсиндемин. (11 муун). (А. Бегимкулова)	Oh, my dear, don't suffer from unrequited love, 12 муун Those who appreciate my talent - remember me. 12 муун. (2024:32-33)	<u>Табигый мүнөзү:</u> ыңгайсыз же расмий сөздөрдү колдонбоо; <u>Ритми:</u> ырлардын ритми музыкага ылайык келүү үчүн кайталоо, рефрен жана муундардын дал келүүсүн колдонуу; <u>Рифмасы:</u> табигый агымды сактоо үчүн ички рифмаларды колдонуу.
--	---	---

Обондуу ырлардын котормосу пентатлон принцибинин беш элементин тең салмакташтыруу менен жасалган. Котормодо сүйлөмдүн татаал түзүмүнөн, узун сүйлөмдөрдөн жана көп муундуу сөздөрдөн алыс болууну талап кылат. Ритмге жана ырдын түзүлүшүнө ылайыкташтырылган өзгөрүүлөрдү киргизүү менен ырдын сезимге таасир берүүсү сакталат. Табигый мүнөзү котормонун жагымдуу угулушун жана англис аудиториясына жеткиликтүү болушун камсыз кылат. Ал эми ритм оригиналдын музыкалуулугуна дал келүү үчүн кандайдыр бир ийкемдүүлүк менен ылайыкташтырылат, ал эми рифмага эркин мамиле жасалып, ички рифмалар да колдонуу менен ырдын котормосунун музыкалуулугун жакшыртууга мүмкүндүк берет.

ҮЧҮНЧҮ БАП Аялдар поэзиясынын котормолорун лингвостилистикалык изилдөөнүн натыйжалары эки бөлүктөн турат.

3.1. Кыргыз аялдар поэзиясынын котормолоруна лингвостилистикалык талдоо.

3.1.1. Лингвостилистикалык стратификация чыгарманын лингвистикалык элементтерин жана автордук стилди талдоону айкалыштыруу менен ишке ашат. Поэзиянын лингвистикалык элементтерин талдоо жана чечмелөө боюнча көп катмарлуу ыкма жалпы поэтикалык эффектке салым кошот. Чыгармада колдонулган көркөм сөз каражаттарынын маанилерин стратификациялык изилдөө поэзиянын көп катмарлуу табиятын аныктайт. Тил көп катмарлуу иерархиялык система, ар бир катмар жалпы лингвистикалык түзүлүштө белгилүү бир функцияны аткарат. Котормодо ар бир катмардын өзгөчөлүктөрүн сактоо - ырдын баштапкы байлыгын жана эстетикалык таасирин сактап калууга шарт түзүлөт. Р. Жуманазарова-Шакированын "*Артымды карайм улам*" / "*Gazing Upon My Past*" аттуу ыры жана анын котормосуна лингвостилистикалык стратификациялык талдоо жүргүзүлүп, ырдын маңызын түзгөн семема, морфема, лексема, фонема жана идеялык катмарлары талданды.

Таблица 3.1 – Семалык катмар

Кыргыз тилинде	Англис тилинде	Талдоо
<i>Азыр мага</i>	<i>Reminiscing,</i>	Фразеологизм → Идиома

башымды жөлөп алып, мойнунан бек кучактап ыйлаганга ийин керек. (Р. Жуманазарова- Шакирова)	<i>Resting my head I long to release My sorrows within, And in need a shoulder to cry on.</i> (2024:67-68)	Метонимия → метонимия Түп нускадагы метонимия “ийин” котормо тилдеги “a shoulder” метонимия менен берилип эквиваленттик деңгээлде которулган.
---	---	--

Таблица 3.2 – Лексикалык-стилистикалык катмар

Кыргыз тилинде	Англис тилинде	Талдоо
Үн-сөзсүз кулачудай, жыгылсам турбачудай бир кызык болуп турам. Көрүнбөйт эч ким жолдо, акыркы күчүм жыйнап, а балким келатат деп артымды карайм улам. (Р. Жуманазарова-Шакирова)	<i>Descending silently, A dizzying haze, The road stretches empty, Devoid of life, Yet, with hope, I cast one last backward gaze.</i> (2024:67-68)	Ат атооч → сын атооч Түп нускадагы терс маани берүүчү ат атооч эч ким котормо тилде empty сын атооч менен которулган.

Таблица 3.3 – Морфемалык катмар

Кыргыз тилинде	Англис тилинде	Талдоо
Элпектенип эч кимди туурабасын, эбиреп көңүлүмдү улабасын. Эчкирип кошо ыйлап бетимди суулабасын. Эми кантем элдерден өткөн-кеткен дегенсип корунбасын, уялбасын. “Эмне болду айтсаң”- деп сурабасын. (Р. Жуманазарова-Шакирова)	<i>Nor concern for rumors Spun by others, No probing inquiries About my sadness, No need to cry aloud, To refrain from Moistening my face. I seek a shoulder, Oblivious to those nearby, Unconcerned with the past That has faded away.</i> (2024:67-68).	Түп нускадагы чакчылдар -ын, -up, - up жана каалоо- тилек ыңгайы – сА+бА терс мүчөсү → котормодо “no+V”, “nor+N”, “un-+V” терс маанини билдирген морфемалар менен берилген.

Б. Арстанбекованын “Курманжан Датка” поэмасына (2015) жана анын англис тилиндеги котормосуна (2021) лингвостилистикалык анализ жүргүзүүдө гендердик идентификациялар автордук стилдик тандоолор жана поэтикалык структуралар аркылуу маданий аспектиси изилденди. Чыгармада Курманжан датка күчтүү инсан катары сүрөттөлүп, эркектердин эрдиги менен байланышкан образ түзүлгөн, мында үй-бүлөлүк ролдордун алмашканын көрүүгө болот. Б. Арстанбекова салттык күтүүлөргө каршы чыгып, гендердик нормалардын сакталганын көрсөткөн чыгарма катары аныкталды.

Таблица 3.4 – *Идеялык-тематикалык катмар*

Кыргыз тилинде	Англис тилинде	Которуу жолдору
<i>Оо! Маматбай бешик бооң бек болсун!</i> <i>Кыздуу болдуң сүйүнчү, оо! Сүйүнчү!!!</i> <i>Маматбайга жетти кабар сүйүнттү.</i> <i>Кыз дегенде көргөн түшүн эстеди,</i> <i>«Бүркүт көргөм» бирок туулду кыз деди. (Б. Арстанбекова, “Курманжан Датка”).</i>	<i>Oh Mamatbay, congratulations, Your daughter has arrived, glad tidings to you, Mamatbay heard time and again, but recalled his premonition. Of seeing an eagle in a dream, but a daughter? (2021:22)</i>	Символ → символ (бүркүт - eagle) Маданий сөз айкашынын эквиваленти: <i>Сүйүнчү!</i> → <i>Glad tidings to you!</i>

Бул поэмадагы *Бешик бооң бек болсун! Кыздуу болдуң сүйүнчү, оо! Сүйүнчү!!!* сыяктуу сөз айкаштары салттуу гендердик күтүүлөргө каршы туруу менен кыздын төрөлүшүн тастыктайт, ошол эле учурда Маматбайдын кабыл алуусу жана "бүркүттүн" символикалык мааниси уулдуу болууну эңсеген эзелки патриархалдык каалоону чагылдырат, *бүркүт* кыргыз маданиятындагы күчтүү, эркектер менен байланышкан образ катары символдоштуруп, коомдук нормалар менен кыздын төрөлүшүнүн ортосундагы карама-каршылыкты баса белгилейт.

3.1.2. Обондуу ырларга лингвостилистикалык талдоо Б. Чотурованын *“Мен сени сагынган бойдон жүрөм”* ырына жана анын англисче котормосуна обондуу ырларды которуунун пентатлон принциптери деп аталган *котормонун* ырдалуусу же ырга шайкеш келүүсү, сезимге таасир этүү менен маанилүүлүгү, табигыйлыгы, ыргагы жана рифмасы деген беш критерийинин тең салмактуу сакталуусун талдоонун негизинде алынды. Фонетикалык жана ритмикалык адаптация ыкмалары обондуу ырларды которууда *аткарууга жеңил, обонго дал келиши, дем алууга оңой жана ырдоого ыңгайлуу* сыяктуу критерийлеринин тең салмактуу сакталышын камсыз кылат.

Таблица 3.5 – *Фонетикалык деңгээл*

Кыргыз тилинде	Англис тилинде	Уйкаштыгы, ыргагы
<i>Жүрөктүн буйругу</i> <i><u>башкачабы,</u></i> <i>Жүрсө да тагдырдын</i> <i><u>канча тагы,</u></i> <i>Мен сени сагынган бойдон</i> <i>жүрөм,</i>	<i>Desires of the heart are unique,</i> <i>Fate has left its mark, my soul wears its <u>scars</u></i> <i>I still miss you from the depths of my heart</i>	ААВА → ABCB Евфония аллитерациялар, ассонанс, консонанс. Үнсүздөр: l, r - linger, heart, mind, soul, core

<i>Жашынып жаштыгым калса дагы.</i> (Б. Чотурова)	<i>My youth has hidden from me, lost in <u>stars</u>.</i> (2023:44-45)	Үндүүлөр: о - soul, core, toll
---	---	-----------------------------------

3.1.3. Лингвостилистикалык көркөм сөз каражаттарын талдоо.

Поэтикалык тексттердеги тилди изилдөөгө багытталган тил илиминин бир тармагы болгон поэтикалык лингвистиканын колдонулушунун методологиялык аспектиси катары Т. Адышеванын “*Аялдардын бактысы*” / “*The Happiness of Women*” (котормочу З. Караева) изилденди. Бул изилдөө стилистикалык, риторикалык каражаттар, рифма жана метр, лексикалык тандоо, параллелизм жана кайталоо, образдуулук жана фонетикалык каражаттар каралды.

Таблица 3.6 – *Ырдын түзүлүшү*

Тил	Рифма схемасы	Муундар
Түп нуска (кыргызча)	ABCB / DBDB / EBFB / GBHB	11 муун
Котормо (англисче)	ABAB / CBBD / EFEF / GHGH	8, 9, 11 муундар

Таблица 3.7 – *Фонетикалык (үн / дабыш), лексикалык стилистикалык каражаттар*

	Кыргыз тилинде	Англис тилинде
Аллитерация: /б/ /к/	<i>Балкып дене бал жуурканга айланып / Күн чачырап күлүн ачып жаштыгы</i>	/s/ - <i>Success blossoms when she strives a lot</i>
Ассонанс: /а/	<i>Бала тапса бул аялдын бактысы,</i>	/o/ <i>A woman's name is called with honor</i>
Консонанс: /л/	<i>Ал баланын, ал тынчтыктын сакчысы</i>	/d/ <i>As the guardian of the child and the peace,</i>
Рифма	<i>жаштыгы, бактысы, жакшысы.</i>	<i>sun, man, happiness</i>
Метафора:	<i>Балкып дене бал жуурканга айланып</i>	<i>A melting body turns into a honey blanket</i>
Персонификация	<i>Сүйүү келип суусун берсе - бактысы</i>	<i>And love quenches its thirst, that is happiness.</i>

“Аялдардын бактысы” ырындагы поэтикалык элементтерди айырмалоо менен ырдагы иерархиялык түзүлүш строфаларга бөлүнүп, ар бири жалпы мааниге салым кошот: жаштык + үй-бүлө + энелик + бала + эмгек + өткөндөгү кыйынчылык + намыс = БАКЫТ (2008:51).

3.2. Англис аялдар поэзиясына лингвостилистикалык анализ
бөлүмүндө англис аялдар поэзиясы Е. Браунингдин жана Э. Дикинсондун чыгармаларынын мисалында талданып, кыргыз аялдар поэзиясы менен салыштырылган. Англис аял акындарынын ичинен Майя Энжелоунун кыргыз тилиндеги котормолоруна лингвостилистикалык талдоо кыргыз тилине которууда чыгармачылык талап кылынаары көрсөтүлдү. Браунингдин “*Эйминин*

катаалдыгы" (1996:280) поэмасын лингвостилистикалык изилдөө универсалдуу темалардын басымдуулук кылаарын көрсөтөт.

ТӨРТҮНЧҮ БАП Аялдар поэзиясынын котормолорун лингвосемиотикалык изилдөөнүн натыйжалары эки бөлүмдөн турат.

4.1. Кыргыз аялдар поэзиясынын семиосферасы деп аталган биринчи бөлүмдө Ю. Лотмандын "семиосфера" жөнүндөгү теориясын колдонуу менен негизги төрт семиосфера талдоого алынган. Семиосфера ар кандай коддордун, тексттердин жана тилдердин өз ара байланышуу мейкиндигин билдирет. Кыргыз аялдар поэзиясынын өнүгүшүн төрт доорго бөлүү менен аны тарыхый, социалдык жана маданий контексттин динамикасын чагылдырган семиотикалык катмар катары карасак болот. Кыргыз аялдар поэзиясынын семиосферасы аял акындарынын ыр жыйнактарын камтыган антологиянын негизинде аныкталды. Антологияда аялдардын актуалдуу маселелерин жана ар кандай турмуштук тажрыйбаларды камтыган чыгармалар жана алардын котормолору берилген. Ар бир доорду, аялдар поэзиясынын мезгилдеринин өзгөчөлүктөрүн, алардын символдору менен коддорун, ошондой эле кыргыз аялдар поэзиясынын табиятын, маңызын, маданий өзгөчөлүктөрүн жана коомдогу ордун чагылдырган поэзияны талдоо үчүн кыргыз акындарынын 614 тандалган чыгармалары жана алардын англис тилине котормолору колдонулду.

1) *Биринчи доор (1922-1941) XX кылымда башталып*, Совет бийлигинин тушунда кыргыз жазма поэзиясынын пайда болушу менен башталат. Бул мезгил аялдардын коомдогу ролун аныктоо, билим алуусуна шыктандыруу, сүйүү, үй-бүлө жана табият темаларын социализмдин кеңири контексти менен айкалыштыруу үчүн өтө маанилүү болгон. Мисалы,

Элим-жерим, энем-атам кечирчи,

Эмгегим аз, менде акыңар көп экен. (С. Абдыкеримова, “Элим-жерим”)

My people, my country, my parents, forgive me—

I've done so little, yet you've done so much for me. (2024:9)

2) *Экинчи доор (1941-1991)* экинчи дүйнөлүк согуш жана андан кийинки мезгилди камтыйт. СССРдин таасири астында уланып, бирок патриотизмге, эмгекчилдикке, индустриализация жана модернизация темаларына кайрылып, образдуу тил каражаттары аркылуу режимди тымызын сынга алган. “Эненин каргышы” (Сатин Абдыкеримова) аттуу ырда берилгендей, аялдардын түйшүгү сүрөттөлөт:

Жалгызым жоого аттанып,

Жүрсөңдө элдин четинде.

Аманың тилеп жүрчү элем,

Ар күнү эрте кечинде. (С.

Абдыкеримова)

My lonely child went to war,

Now stands on the edge of the land.

I prayed for your safety,

Day and night, in every prayer. (2024)

3) *Үчүнчү доор* (1991-2000) өткөөл мезгилде пайда болуп, Кыргызстандын эгемендүүлүккө ээ болушу, иденттүүлүк, улутчулдук жана маданий кайра жаралуу темаларынын жанданышы менен коштолду. Бул мезгил акындарга жаңы маданий жана улуттук өзгөчөлүктөрдү изилдөөгө жана советтик тарыхты ачык-айкын сынга алууга мүмкүндүк берди.

<i>Кандай сонун</i>	<i>How lovely,</i>
<i>Поэзия канатында</i>	<i>On the wings of poetry,</i>
<i>Кайкып учуп кайтышың.</i>	<i>To fly away and return.</i>
<i>Бирок кыйын</i>	<i>Yet it is hard—</i>
<i>Казан-аяк калдырабай,</i>	<i>Leaving stove and dishes,</i>
<i>Кала тур деп айтышың (Т.</i>	<i>To silence their clatter and rumble.</i>
<i>Адышева)</i>	<i>(2012)</i>

4) *Төртүнчү доор* ХХI кылымда башталып, (2000-жылдардын баштап азыркы учурга чейин) ааламдашуу (глобалдашуу), экологиялык көйгөйлөр, өз ара мамилелер арасындагы көйгөйлөр, эмгек миграциясы, каралбай калган балдар, бөлүнгөн үй-бүлө жана COVID-19 пандемиясынын таасири сыяктуу заманбап чакырыктарды камтыйт.

Мен ошолмун, дал ошондой аялмын,
Жаманың жууп, жакшылыгың жаярмын! (Г. Шакирова, “Мен аялмын”)
I am exactly this kind of person, a woman,
I conceal your faults and amplify your virtues. (2024, 231-б.).
Жаша, бирок унутпагын өлөөрүң,
Душмандарың кошо келип көмөөрүн. (М. Осмонкулова)
Live, but remember you will die,
Your enemies will come and bury you. (2024, 260-б.)

Аялдар поэзиясынын котормолорунун семиотикасын аныктоо үчүн кыргыз аялдар поэзиясынын англис тилиндеги котормолоруна анализ семиотикалык багытта жүргүзүлдү. Поэзияны талдоонун семиотикалык белгилер ыкмасынын негизин белги модели: арбитрардуулук, сингулярдуулук жана физикалык формага көз карандысыздыгы түзөт, белгилөөчү менен белгиленүүчүнүн ортосундагы мамилеге гана көңүл бурган эки тараптуу психологиялык бирдикти түзөт жана ортомчу объектини жокко чыгарат. Чыгармадагы ой менен идеялар белгилөөчүлөрдүн жана белгиленүүчүлөрдүн семиологиялык системасынан тышкары жакта болбойт.

4.1.1. Поэзиянын котормолорундагы семиотикалык символдор жана образдар Ш. Келдибекованын “*Жаштык оту жаркыратып каректи*” / “*The Fire of Youth Ignites Eyes*” (2023:18-19) аттуу ырын талдоодо символикалык структураларга, семиотикалык маанилерге, баяндоо изотопияларына кайрылуу менен семиотикалык образдарды жана символдорду чечмелейбиз.

... Жаштык оту жаркыратып каректи,

Канча жолу жалын толгон, наз толгон...(Ш. Келдибекова,).

The fire of youth ignites eyes brightly,

Filled with flames and fleeting whims. (2023:18-19)

Ырдагы бул саптар дайыма өзгөрүү жана эс тутум темаларына кайрылып, жаштыктын образдары жана убакыттын өтүшү жеке жана эмоционалдык өзгөрүүлөрдү чагылдыраарын көрсөтөт. *От* жана *муз*, *тоңуу* жана *эрүү* агымдары мамиледеги өзгөрүүлөрдү жана жашоонун убактылуу мүнөзүн символдоштурат.

4.1.2. Поэзиянын котормолорунун семиосферасы. Поэзиянын котормолорунун маданий-семиотикалык ыкмасын А. Дегенбаеванын “*Тааныш үй*” / “*A Familiar Home*” (2024:9-10) аттуу ырына колдонуу – ырдын белгилери менен маанилеринин маданий жана жеке тажрыйба аркылуу калыптанган кененирээк семиотикалык контекстте кандайча орун алганын талдоону камтыйт.

Ушул үйдөн чыгып кеткен бир адам,

Экинчи ирет эшик ачып кайрылбайт. (А. Дегенбаева, “*Тааныш үй*”)

Someone has recently left this house,

He will never return to open its door again. (2024:9-10)

Бинаризм жана асимметрия карама-каршы элементтер аркылуу колдонулат: *бар жана жок*, *тааныш жана бейтааныш*, *жашоо жана өлүм*, *жесир аял жана жесир чымчык*. Бул карама-каршылыктар семиосферанын асимметриялык түзүлүшүн чагылдырат, мында үстөмдүк кылуучу маанилер маргиналдаштырылган же жокко чыгарылган интерпретациялар менен бирге жашайт. Ыр толук үй чарбасынан бош мейкиндикке өтүүнү баса белгилеп, тааныш үй жоготуу аркылуу чоочун болуп калганын өткөн чактын –чу формалары менен *used to* конструкциясы менен сүрөттөйт:

Чатыр. Бурч. Чабалекей,

Чабалекей экөө болчу. (А. Дегенбаева, “*Тааныш үй*”)

A roof. A corner. A swallow.

There used to be two swallows. (2024:9-10)

4.1.3. Поэзиянын котормолорундагы семиотикалык белгилер Соссюрдин лингвистикага, адамдын маданиятын жана таанымын башкарган түпкү структураларды түшүнүүгө умтулган методологиясынын негизинде талдоого негиз салган. Кыргыз аялдар поэзиясынан А. Темированын “*Аалам - боз үй*” / “*The World is a Yurt*” (2024:65-66) жана анын котормосуна семиотикалык анализи белгилердин табиятын түшүнүү үчүн жүргүзүлдү.

Ууз нурдан Уук тигип ааламга, / Күн төбөгө Чамгарагын жайгарат...

Аалам бүтүн Ак-Өргөөгө айланат!.. (А. Темирова, “*Аалам боз-үй*”)

The Sun fashions Uuk made of arrows of sunlight, / At noon it spreads its own

pattern, chamgarak.. / The world transforms into the yurt, Ak Orgoo. (2024:65-66).

Ыр төрт деңгээлде талданды: 1) Ырдагы белгилөөчүлөр жана белгиленүүчүлөр; 2) Арбитрардуулук жана социалдык конвенция; 3) Тил жана пароль (Langue жана Parole); 4) Синхрондук жана диахрондук көз караштар.

Образдуу тил: Дүйнөнү боз үйгө салыштыруу, мисалы, *Аалам бүтүн Ак-Өргөөгө айлант!* / *The world transforms into the yurt, Ak Orgoo* сыяктуу метафоралардын колдонулушу бул образдарды жана алардын кыргыз маданиятындагы символдук маанилерин жамааттык түшүнүүгө таянат. Мисалы, образдуу тил: дүйнөнү боз үйгө салыштыруу метафораларынын колдонулушу бул образдарды жана алардын кыргыз маданиятындагы символдук маанилерин жамааттык түшүнүүгө таянат.

4.1.4. Обондуу ырлардын котормолоруна семиотикалык талдоо.

Ш. Мамбетаипованын *"Күндү тосуу"* (2018:98) аттуу обондуу ырын семиотикалык көз караштар аркылуу карап чыгуу менен биз тексттин, музыканын жана маанинин ортосундагы өз ара байланышты аныктап, котормо бул өз ара аракеттенүүнү ар кандай контексттерде жана чөйрөлөрдө кантип ыңгайлаштырып, өзгөртө аларын баалай алабыз. Ырда маанисин билдирүү үчүн ар кандай белги системалары жана символдору колдонулган: *Күн*: Жашоону, энергияны жана күч булагын билдирет, символ катары жашоонун маңызы менен байланышкан, мисалы, *"Кубат берип көңүлгө, / Күн, дарысың өмүргө. / Кантип сени калтырып, Кетээр экем өлүмгө?"* (2018:98) деген саптарда А. Осмоновдун белгилүү ырындагы *"Мен кетерде ошончонун ичинен, Сагынарым, Эң аярым, Эң кымбатым — музыка!"* (1995:122) деген саптарга үндөшүп, эң ыйык, эң таза сезимдер менен коштошуу ыры катары жаратылган.

4.2. Аялдар поэзиясын которуу стратегияларына лингвостилистикалык анализ төрт бөлүмдөн турат.

4.2.1. Поэзияны которууда лингвистикалык деңгээлдердин таасири бөлүмүндө Ф. Абдалованын *"Биз азыр кайдабыз?"* / *"Where are we now?"* (2024:52-53) аттуу ырын талдоодо тексттин ар кандай деңгээлдеги лингвистикалык бирдиктерин (лексика, синтаксис жана идеясы) котормого жана анын талданышына, интерпретациялоо жолдоруна кандай таасир тийгизери изилденди. Ырда, адамдын азыркы жагдайына же жашоодогу жайгашкан жерине болгон экзистенциалдык изилдөө максатында башкы белги суроо: *Айтчы досум, биз кайдабыз, кайдабыз... / Please, my friend, tell me, where are we now?*. Экзистенциалдык ойду жеткирүү үчүн акын бинардык лексемалар (лексикалык бирдиктер) белгиленген түшүнүктөрдү билдирген белгилөөчүлөр болуп саналат. Ал эми белгиленүүчү → катары адамдын абалы, белги → суроо болуп саналат. Англисче котормодо түз суроолорду жана декларативдик билдирүүлөрдү колдонуу синтаксистик өзгөчөлүктөрдү сактоо менен ырдын терең маанилеринин маданий жана лингвистикалык чектөөлөр болсо да анын

маанисин жеткирүүнү камсыз кылат жана окурманга эмоционалдык таасир калтырат.

Таблица 4.1 – Синтаксисттик түзүлүшү

Кыргыз тилинде	Англис тилинде	Синтаксисттик түзүмү
<i>Биз бир күчтүн жетегинде турабыз, Айласы көп айлабыз да, айласыз... Өзүмдү өзүм чоочуй карап турамын, Айтчы досум, биз кайдабыз, кайдабыз... (Ф. Абдалова)</i>	<i>We find ourselves in the grip of a single power. We possess many futile tricks, but they are limited. I gaze upon myself with anxiety and wander, Please, my friend, tell me, where are we now? (2024:52-53)</i>	<i>Түп нуска:</i> subject-object-verb (SOV) <i>Ээ-толуктооч-баяндооч</i> <i>Котормо:</i> → subject-verb-object (SVO) <i>Ээ-баяндооч-толуктооч</i>

Түп нускада синтаксис кыска сүйлөмдөргө жана этиштин акыркы түзүлүшүнө басым жасаса, англисче котормо сөз тартибин өзгөртөт, көмөкчү этиштер жана сөз айкаштары англис тилиндеги идиомалык сөз айкашына жана грамматикалык нормаларга ылайыкташтырат.

4.2.2. Поэзияны которуунун семантикалык жана коммуникативдик котормо ыкмаларын талдоо поэзияны которууда “сөзмө-сөз котормого эмес, өз алдынча поэма жаратууга басым жасалат” деген принциптин негизинде поэтикалык котормолорду так эместиктерден алыс болуш үчүн ырдын маанисин берүүгө умтулуу зарыл экендигин көрсөттү. М. Мамазаированын “Эненин үнү” / “Voice of Mothers” (2023:16-24) аттуу ырындагы тилдик бирдиктерди которуу стратегияларын талдоодо төмөндөгүдөй стратегиялар колдонулду: Сөзмө-сөз котормо, куплет, модуляция, парафраза, транспозиция, кеңейтүү, кыскартуу, компенсация. «Энелер үнү» поэмасы образдуу тилге, стилдик каражаттарга бай. Көркөм сөз каражаттарынын колдонулушун талдоо басымдуу образдуу тил метафора болуп саналаары көрсөтүлдү, бул поэмада көптөгөн кыйыр салыштырууларда колдонулат.

Таблица 4.2 – Стилистикалык каражаттар

Кыргыз тилинде	Англис тилинде	Стилистикалык каражаттар
<i>Эки этегим желек болуп делбиреп</i>	<i>Two hems of my dress flutter like flags /</i>	Метафора → метафора
<i>Эки колум калак болуп суу иилеп,</i>	<i>My two hands propel like paddles</i>	Метафора → метафора
<i>Ай-ааламга дүрбү болуп карегим,</i>	<i>I gaze at the universe, with my pupils, like binoculars</i>	Метафора → метафора

<i>Кылым жуугус осол ишке кабылып...</i>	<i>Centuries can't cleanse their faults and mistakes,</i>	Гипербола → гипербола
<i>Ак жоолугум ЫНТЫМАККА жол сурап,</i>	<i>My white scarf calls for Solidarity</i>	Символ → символ
<i>Адам барбы, Ата Журтун сүйбөгөн?</i>	<i>Is there a person who does not love their Motherland?</i>	Риторикалык суроолор → риторикалык суроолор

Поэмага жалпы сереп салуу үчүн поэмада 21-кылымдагы кыргыз энесинин жүрөктөн чыккан ой-толгоосу чагылдырылып, эне болуу, энелик түйшүк, жоопкерчилик, улуттук өзгөчөлүк, эркиндик, өсүп келе жаткан муундун милдеттери темаларына кайрылат.

4.2.3. Поэзияны которуунун эквиваленттүүлүк деңгээлдерин талдоо котормонун эквиваленттик структуралык өзгөрүүлөрү жана динамикалык эквиваленттүүлүктүн семантика, прагматика, маданий жана экспрессиялык элементтери кыргыз аялдар поэзиясынын котормолорунун негизинде көрсөтүлдү. Котормо сапатын баалоодо тексттердин маанисин жана түзүмүн ишенимдүү жеткирүүгө багытталган принциптер аныкталып, эквиваленттүүлүк сөз (сөзмө-сөз эквивалент), сөз айкаштары (коллокациялар), грамматикалык (чак, сан, үн, жак), тексттик (ырааттуулук, когезия), тематикалык (тема, рема, метафора) жана прагматикалык эквиваленттүүлүк деңгээлдеринде талданды.

Котормонун эквиваленттик структуралык өзгөрүүлөрү Э. Ажыканованын «*Таш дубал*» / “*A Stone Wall*” (2024:73-74) аттуу ырын жана анын котормосунун эквиваленттүүлүк аспектисин талдоо менен көрсөтүлүп, натыйжалары түп нусканын жана котормо тилдеринин ортосунда котормонун ар кандай түрдөгү өзгөрүүлөрү (сөзмө-сөз которуулар же орун алмаштыруулар) болоору талданды. Эквиваленттик структуралык өзгөрүүлөр катары сүйлөмдүн структурасынын алмашуусу алынды.

Таблица 4.3 – Эквиваленттик структуралык өзгөрүүлөр

Кыргыз тилинде	Англис тилинде	Талдоо
<i>Таш дубал, таш тепкичтер сыйда муздак, Эшиктер өзү ачылган сага туштан.</i>	<i>Stone walls, cold stone stairs to tread upon, Doors opening effortlessly on their own.</i>	Сын атооч → сын атооч Этиш+ган → этиш+ -ing мүчөсү
<i>Бирок мен робот эмес, адам элем, Гүл сүйгөн, күлкү сүйгөн аял элем. (Э. Ажыканова)</i>	<i>But I am not a robot, I am human, / A woman who cherishes laughter and flowers. (2024:73-74)</i>	Тактооч → этиш Өткөн чак → учур чак

4.2.4. Поэзиянын котормолоруна прагматикалык анализ.

1) *Котормонун прагматикалык ыкмасын (визуалдык, синтаксисттик, семантикалык, прагматикалык, когнитивдик, маданий аспектилер)* Н. Бөдөшеванын “*Айымдарга*” / “*In Honor to Women*” аттуу ырынын котормосуна колдонуу когнитивдик процесстердин котормого жана маданий өкүлчүлүккө кандай таасир тийгизгенин изилденди. Ырда аялдын образы “*нурдуу жарык*” ал эми эркектин образы “*күч-кубаттын түркүктөрү*” катары берилген: Ырда аялдар “*Аялзаты — ааламга жарык дечи*” деп күндүн образы менен сүрөттөлөт. Бул сүрөттөө аялдарды жарыктын жана күчтүн булагы катары караган маданий схеманы түзөт. Бул ырды башка тилге которууда биринчиден, котормочу түп нускадагы маданий резонансты сактоо үчүн аял күч-кубаттуу, “*аялзатсыз эркектер карып дечи*” деген идеяны билдирген сөздөрдү тандалган:

Аялзатсыз эркектер карып дечи

Аялзаты — ааламга жарык дечи. (Н. Бөдөшева, “*Айымдарга*”)

Without women, men are indeed poor,

Women, the world's light, we adore. (2023:45-46)

Ырда аялдардын жаркыраган нуру эркектердин коомдун түркүгү катары ролуна карама-каршы коюлган: *Антсе дагы, эркектер бул дүйнөдө, / Түркүк болуп турганын танып көрчү. / Yet we cannot deny one truth in life, / That men are the backbone carrying us.*

2) *Котормонун когнитивдик эффектке багытталган релеванттуулук ыкмасы* котормочуларга тексттин когнитивдик эффекттин максималдуу жогорулатууга, ошол эле учурда окурмандын тексттин маанисин түшүнүүгө болгон аракетти минималдаштырууга умтулуусу зарыл деген ойду айтат.

Аялдардын инсандык факторлорун камтыган универсалдуу сапаттары: 1) *жаңычылдыгы / жаңы илим-билим алууга дилгирлиги*; 2) *аң-сезимдүүлүгү / акылмандыгы / чынчылдыгы*; 3) *эмоционалдуулугу, экстраверсия / интроверсия*; 4) *ийкемдүүлүгү / жагымдуулугу / боорукердиги / көмөктөшүүгө даярдыгы (баши ийүүсү жана өзүн-өзү курмандыкка чалууга даярдыгы)* 5) *сезимталдуулугу (тынчсыздануулары, маанайы, өкүнүү, кубануу, кайгыруу, кыйкымчылдыгы, ж.б.),* – акындын идиостилин, ички дүйнөсүн, чыгармачылыгын, тематикасын аныктоого шарт түзөт, акындын жан дүйнөсүн, мотивациясын, поэзиясынын эмоционалдык тереңдигин тереңирээк түшүнүүгө мүмкүндүк берет. Котормочунун поэзияны кандайча чечмелеп, котормо тил менен байланыштыруусуна да таасир этет. Бул өзгөчөлүк поэзияда өзгөчө мааниге ээ, анткени ал акындарга түрдүү темаларды изилдөөгө, тил менен эксперимент жүргүзүүгө жана философиялык татаал сезимдерди билдирүүгө мүмкүндүк берет:

Бир ойлосо мен бир чекит дүйнөдө

Бир карасам аалам менин колумда. (Э.Ажыканова, “*Эски мештин жанында*”)

Sometimes I feel small in the world,

But at times, it seems the world is in my hands. (2024:72).

Экстраверт аялдар поэзиясында өз оюн жана сезимдерин ачык айтат жана башкаларды шыктандырат. Алардын чыгармалары жандуу, социалдык жактан кызыктуу жана инсандар аралык мамилелерди чагылдырат.

Көкүрөгүм ысып-күйүп эзилем, / Көр турмушка жем болчудай сезилем.
(Э.Ажыканова, “Эски мештин жанында”)

My soul burns, and I endure its torment, / As if destined to feed on life's hardships.
(2024:72).

Ысыктан корком – “ырайымсыз отуна салабы” деп, (А. Абазова, “Коркуу”).

Муздактан корком – “жылан болуп оролуп алып чагабы” деп.

I fear the heat, as it may consume me in its fire,

I fear the cold, as it may bite like venomous snakes. (2024:50).

Ырда табигый элементтердин—жылуулукутун, сууктун, жарыктын жана караңгылыктын катмарлуу метафоралары колдонулуп, коркуунун эмоционалдык тереңдигин ачып берген.

Контексттик интерпретация: Ыкма котормолорду түпнуска менен котормо тексттердин интерпретациялык окшоштугуна таянат. Мисалы, ырдагы бинардык оппозицияны түзгөн аялдын образы, “жароокер же жандан кечкен аккуу” деген сөз айкаштары аялдын трансформациялык мүнөзүн көрсөтөт:

Жанып-күйүп, жан дилиңден сүйө алсаң,

Жароокермин, кучагыңда таттуумун.

Жеңил көрүп уйпаласаң убайга,

Жараланып жандан кечкен аккуумун. (Г. Шакирова, “Мен аялмын”)

If you love me sincerely with a heart so pure,

I am kind-hearted, and sweet in your embrace. ()

But if you bring me suffering, inflict needless pain,

I will be like a wounded swan, leave this life forever. (2024, 237-240-б.).

Ырда англис жана кыргыз тил жана маданиятында аялдын символу жарадар ак куу образы аркылуу чечмеленген. Бул метафора аялуу аялдын ырайым издегени, терең эмоционалдык зыяндын потенциалдуу универсалдуу темалары катары колдонулат. *Жаралуу ак куу* тилдик жана маданий түшүнүктөрдө аялдын чыдамдуулугун билдирет.

КОРУТУНДУ

Диссертациялык иш лингвистика, поэтика, семиотика жана котормо таануу жаатында, айрыкча кыргыз жана англис аялдар поэзиясынын контекстинде изилденди.

Кыргыз аялдар поэзиясынын котормолоруна лингвостилистикалык жана семиотикалык талдоодо иштелип чыккан методология поэтикалык тексттерди которуунун төмөндөгүдөй корутунду, тыянактарын көрсөтүп турат:

- Лингвостилистикалык стратификация, беш баскычтуу анализ жана семиотикалык методология адабий, маданий жана лингвистикалык өзгөчөлүктөрдү эске алуу менен поэтикалык чыгармаларды түшүнүү жана которуу үчүн ыңгайлуу экендиги көрсөтүлдү.
- Лингвостилистикалык анализ поэтикалык тексттин формасы, мазмуну жана функциясы менен болгон байланыштын маанилүүлүгүн көрсөтүп, стилистикалык каражаттарды фонетикалык-фонологиялык, морфологиялык, лексикалык, синтаксистик, семиотикалык, тексттик жана идеялык-тематикалык деңгээлде изилдөө поэтикалык тилдин функционалдык-стилистикалык жана эмоционалдык-экспрессивдик ролун аныктоого мүмкүндүк берди.
- Көркөм кепти стратификациялык изилдөө поэзияда ар бир катмар өз алдынча функцияны аткарган көп катмарлуу система экенин тастыктады. Лингвистикалык жана адабий тил, эстетикалык жана социалдык – маданиятты камтыган котормо практикасы тексттин баштапкы байлыгын жана эстетикалык таасирин сактоого мүмкүндүк берээри аныкталды.
- Поэзияны анализдөөнүн беш баскычтуу ыкмасы (лингвистикалык, семантикалык, семиотикалык, метасемиотикалык жана метаметасемиотикалык деңгээлдер) поэтикалык чыгармага комплекстүү мамиле жасоодо натыйжалуу болуп, форма, мазмун жана эстетикалык таасир ортосунда тең салмактуулукту камсыз кылаары изилденди.
- Поэтикалык котормодогу семиотикалык белгилерди талдоо (икон, индекс, символ) образдардын символикалык жана абстракттуу маанисин сактоо принциптерин ачып берген.
- Үч стратегияга негизделген котормо процесси – миметикалык, аналогдук жана органикалык – поэтикалык текстти лирикалык мүнөзүн жоготпостон котормо тилине ылайыкташтырууну тастыктады.
- Изилдөөдө поэтикалык тексттин формасы менен мазмунунун байланышын аныктоого мүмкүндүк берген анализдин семиотикалык стратификациялык ыкмаларын колдонууга басым жасалган. Поэзияны которуу процесси кыргыз аялдар поэзиясынын кайталангыс маданий жана көркөм өзгөчөлүгүн сактоо менен катмарлардын ортосундагы тең салмактуулукка басым жасалды.
- Обондуу поэзияга карата колдонулган функционалдык котормо принциптери түп нусканын ритмикалык, ыргактык, музыкалык жана эмоционалдык сапаттарын сактоону камсыз кылды. Фонетикалык жана ритмикалык адаптация поэтикалык обондуу ырларды которууда натыйжалуу экени далилденди.
- Аң-сезим, эмоционалдуулук, ийкемдүүлүк, сезимталдык жана жаңычылдык сыяктуу универсалдуу инсандык сапаттарды камтыган кыргыз акын-айымдарынын идиостили жана эмоционалдык тереңдиги алардын

чыгармачылыгын түшүнүүгө өбөлгө түзүп, котормодо маанилүү болгон маданий жана психологиялык аспектилерди да чагылдыраары көрсөтүлдү.

Диссертациянын темасы боюнча жарыяланган эмгектердин тизмеси:

1. **Калиева, К. А.** Лингвопоэтика – көркөм сөз өнөрүн изилдөөчү илим катары [Текст] / К. А. Калиева // Вестник Международного Университета Кыргызстана. – 2012. – № 2 (22). 102-104-бб. ISSN 1694-6324
2. **Калиева, К. А.** Кыргыз жана англис поэзиясындагы уйкаштык жана ритмге салыштырма талдоо жүргүзүү [Текст] / К. А. Калиева // Вестник МУК. – Бишкек, 2013. – № 2 (24). – стр. 95-100. ISSN 1694-6324
3. **Калиева, К. А.** Кыргыз жана англис поэзиясындагы аллитерация жана аларды которуу жолдору [Текст] / К. А. Калиева // Вестник Кыргызского Национального Университета имени Жусупа Баласагына. – 2013. – № 5. 133-140-бб. ISBN 9967-21533X
4. **Калиева, К. А.** Көркөм чыгарманы окуу жана аны интерпретациялоо [Текст] / К.А. Калиева // Известия ВУЗов. – Бишкек, 2013. – № 5. Стр. 232-235. <https://elibrary.ru/item.asp?id=25112590>
5. **Калиева, К. А.** Interpretation of a poem “This Is Just To Say” by William Carlos Williams [Текст] / К. А. Калиева // Известия ВУЗов. – 2013. – №5. Стр. 245-248. <https://elibrary.ru/item.asp?id=25112595>
6. **Калиева, К. А.** Contemporary American Performance Poetry. Вестник Международного Университета Кыргызстана. – 2014. – № 2 (26). 71-76-бб. <https://elibrary.ru/item.asp?id=27593812>
7. **Калиева, К. А.** Sovyet Sonrası Kırgız Cumhuriyeti'nin Şiir ve Halk Müziğinin Kadın Kimliğine Etkisi. Dünya Uygarlığı İçinde Türk Uygarlığı: Tarih ve Dil Meseleleri Kurultayı. Eskişehir, – 2014. 213-221-бб. ISBN 978-605-149-688-7.
8. **Калиева, К. А.** Поэзиядагы социалдык-маданий маалыматтарга семиотикалык талдоо жүргүзүү [Текст] / К. А. Калиева, Ч. К. Найманова // Известия ВУЗов Кыргызстана. – 2016. – №3. EDN: VYXDIP. – 190-192-б. <https://elibrary.ru/item.asp?id=26088282>
9. **Калиева, К. А.** Архетиптик образдар аркылуу адабиятты түшүнүү [Текст] / К.А. Калиева // Вестник Бишкекского гуманитарного университета. – 2017. – № 3 (41). 126-130-бб. EDN: ZHSPTZ. <https://elibrary.ru/item.asp?id=30056026>
10. **Калиева, К. А.** Visual Poetry: Translation of “Swan and Shadow” by John Hollander [Текст] / К.А. Калиева // ЯЗЫК, КУЛЬТУРА, ЭТНОС. Сборник статей: к 65-летнему юбилею профессора З. К. Дербишевой. Сер. "Концептуальный и лингвальный миры" Том Выпуск 12. Издательство: ЛГУ имени А.С. Пушкина. – Санкт-Петербург, 2017. 356-363-бб. <https://elibrary.ru/item.asp?id=29661366>
11. **Калиева, К. А.** Representation of Women in American and Kyrgyz Poetry. [Текст] / К. А. Калиева, А. Таштанбаева // Вестник Кыргызстана. – 2017. – № 2 (1). 33-41-бб. ISSN 1694-7711 <https://elibrary.ru/item.asp?id=35168374>

12. **Калиева, К. А.** Social Position of Kyrgyz Women in Poetry [Текст] / К. А. Калиева, Ж. Адисбекова // Известия ВУЗов Кыргызстана. – 2018. – №3. EDN: MGXYJF. – 178-180-б. <https://elibrary.ru/item.asp?id=36434770>
13. **Калиева, К. А.** Application of Translation Theory on Emily Dickinson's Poetry Translated into Kyrgyz [Текст] / К. Калиева, И. Казыбекова // Общество, язык и культура XXI века: сборник научных статей. / Под общ. ред. М.В. Пименовой. – Санкт-Петербург-Бишкек, 2021. – 429 с. 186-192-бб. <https://elibrary.ru/item.asp?id=48021556>
14. **Калиева, К. А.** Identity in Kyrgyz Poetry [Текст] / К. А. Калиева, Ч. К. Найманова // Бюллетень науки и практики. – 2022. – Т. 8, №12. – 589-595-б. <https://elibrary.ru/item.asp?id=50015787>
15. **Калиева, К. А.** Interpretation of the Mother Concept in Kyrgyz Poetry (Based on the Poem “My Mother” by Zhypara Isabaeva). [Текст] / К. А. Калиева, Г. Ибраимова // Бюллетень науки и практики. – 2023. – № 6. 675-681-бб. <https://elibrary.ru/item.asp?id=54035075>
16. **Калиева, К. А.** Elizabeth Barrett Browning's Literary Legacy: Insights for Central Asian Women [Текст] / К.А. Калиева, Р. Абдыкулова. – Paradigma Akademi, Çanakkale, – 2023. ISBN 978-625-6579-11-8. 181-207-бб.
17. **Kachaganova, G.** Understanding linguoculturemes: challenges and strategies for translating cultural elements in English and Kyrgyz languages / G. Kachaganova, K. A. Kalieva // Вестник Международного Университета Кыргызстана. – 2023. – No. 1(49). – P. 129-134. – DOI 10.53473/16946324_2023_1_129. – EDN BCRAAG. <https://elibrary.ru/item.asp?id=54088144>
18. **Калиева, К. А.** Representation of the Concept Water in Literature: An Eco-Feminist Perspective [Текст] / К. А. Калиева, Ч. К. Найманова, Г. А. Байгобылова, А. Бектурова, Г. Апсаматова // BIO Web of Conferences. – 2024. –р.107, Article №: 05005, 2024. https://www.bioconferences.org/articles/bioconf/pdf/2024/26/bioconf_ycr2024_05005.pdf. Вид индекса SCOPUS. https://www.bioconferences.org/articles/bioconf/abs/2024/26/bioconf_ycr2024_05005/bioconf_ycr2024_05005.html
19. **Калиева, К. А.** Comparative Analysis of Women's Roles in English and Central Asian Poetry [Текст] / К. А. Калиева, З. К. Караева. // Известия ВУЗов Кыргызстана. – 2024. – №. 3. 327-332-бб. <http://www.science-journal.kg/ru/journal/2/2024/2/>
20. **Калиева, К. А.** Акын аялдардын англис жана америкалык адабияттын өнүгүшүнө тийгизген таасири [Текст] / К. А. Калиева, З. К. Караева. // Известия ВУЗов Кыргызстана. –2024. – №. 3. 333-338-бб. <http://www.science-journal.kg/ru/journal/2/2024/2/>
21. **Калиева, К. А.** Existential Reflections: Unfulfilled Dreams in Kyrgyz Women's Poetry [Текст] / К. А. Калиева, Б. Исаков. // Article and Reviews in Social Sciences. Platanus Publishing, – 2024. стр. 121-129. DOI:10.5281/zenodo.13982034.

Калиева Каныкей Акимовнанын 10.02.20 – тектештирме-тарыхый, типологиялык жана салыштырма тил илими адистиги боюнча филология илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн “Аялдар поэзиясынын котормолоруна лингвостилистикалык жана семиотикалык изилдөө” деген темада жазылган диссертациялык иштин

РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: поэзия, котормо, лингвостилистика, лингвопоэтика, семиотика, адабият, маданият, семиосфера, символ, аялдар поэзиясы, интерпретация, эквиваленттүүлүк.

Иштин изилдөө объектисин кыргыз жана англис аялдар поэзиясы жана алардын англис жана кыргыз тилдериндеги котормолору түзөт.

Иштин изилдөө предмети – аялдар поэзиясынын англис жана кыргыз тилдериндеги котормолорунун лингвистикалык, стилистикалык жана семиотикалык аспектилерин түзөт.

Изилдөөнүн максаты – аялдар поэзиясынын лингвостилистикалык, семиотикалык жана маданий аспектилерине басым жасоо менен англис тилиндеги котормосун комплекстүү изилдөө болуп саналат. Изилдөө кыргыз аялдар поэзиясынын доор боюнча тематикалык жана стилистикалык өзгөрүүлөрүн аныктоого, поэтикалык тексттин көп катмарлуу табиятын талдоого жана котормодо поэзиянын эстетикалык жана эмоционалдык баалуулугун, маданий контекстин жана стилин сактоо менен адекваттуу жеткирүү жолдорун табууга багытталган.

Изилдөө методдору – филологиялык, лингвостилистикалык жана семиотикалык анализ, котормо ыкмалары, структуралык, компоненттик, лингвопоэтикалык ыкмаларды айкалыштырат. Методология лингвистикалык, стилистикалык каражаттарды жана социалдык-маданий контексттерди изилдөө үчүн катмарлуу лингвостилистикалык жана семиотикалык стратификацияны камтыйт.

Изилдөөдөн алынган натыйжалар жана анын жаңылыгы – аялдар поэзиясынын котормолорунун өзгөчөлүктөрү, лингвостилистикалык жана семиотикалык элементтердин талданышы. Түп нускалардын маданий, эстетикалык жана тилдик өзгөчөлүктөрүн эске алган анализдин ыкмалары сунушталды. Алар тексттин семантикалык жана прагматикалык деңгээлин эске алып, маданий контекстти жана поэтикалык форманы тереңирээк түшүнүүгө жана котормодо адекваттуу жеткирүүгө мүмкүндүк берет.

Ишти колдонуу чөйрөсү. Поэзияны которуу боюнча изилдөөлөрдү, которуу ыкмаларын салыштырма лингвистика жана семиотиканы өркүндөтүү үчүн билим берүү чөйрөсүндө, котормо, лингвистика, адабият жана маданий илимдер тармактарында колдонсо болот.

Изилдөөнүн натыйжалары адабият жана котормо таанууда, маданият таанууда жана поэтикалык тексттерди англис тилдүү аудиторияга которууда жана адаптациялоодо колдонмо катары колдонуу сунушталат.

РЕЗЮМЕ

диссертационной работы Калиевой Каныкей Акимовны
на тему «Лингвостилистические и семиотические исследования переводов
женской поэзии» на соискание ученой степени доктора филологических наук по
специальности 10.02.20 – *сравнительно-историческое, типологическое и
сравнительное языкознание*

Ключевые слова: поэзия, перевод, лингвостилистика, лингвопоэтика, семиотика, литература, культура, семиосфера, символ, женская поэзия, интерпретация, эквивалентность.

Объектом исследования данной работы является кыргызская и английская женская поэзия, их переводы на английский и кыргызский языки.

Предметом исследования данной работы являются лингвистические, стилистические и семиотические аспекты кыргызской женской поэзии и их переводов.

Цель исследования – комплексный анализ перевода женской поэзии на английский и кыргызский язык с учетом лингвостилистических, семиотических и культурных аспектов, выявление тематических и стилистических изменений по эпохам, а также выявление способов передачи поэтического текста при сохранении его эстетической, эмоциональной и культурной ценности для достижения адекватности перевода.

Методы исследования объединяют филологический, лингвостилистический, семиотический анализ, а также методы перевода, структурный, компонентный и лингвопоэтический подходы. Методология включает многоуровневую лингвостилистическую и семиотическую стратификацию, позволяющую изучать лингвистические и стилистические средства в их социокультурных контекстах.

Результаты исследования и их новизна – выявлены особенности перевода кыргызской женской поэзии на английский язык, лингвостилистические и семиотические элементы в поэзии; разработаны методы анализа, учитывающие культурные, эстетические и языковые особенности текстов в оригинале; предложенные подходы охватывают различные семантические и прагматические уровни текста, что позволяет глубже понять культурный контекст и поэтическую форму произведений; разработаны стратегии перевода женской поэзии.

Область применения– методы перевода могут быть использованы в области образования, переводоведения, лингвистики, литературоведения и культурологии. Результаты исследования могут применяться для развития сравнительной лингвистики и семиотики, а также для улучшения практики перевода поэтических текстов. Исследование рекомендовано для использования в литературоведении, культурологии и в качестве руководства при переводе и адаптации поэтических текстов для англоязычной аудитории.

RESUME

Dissertation of Kanykei Akimovna Kalieva submitted for the degree of Doctor of Philology, specializing in 10.02.20 – *Comparative-historical, typological, and contrastive linguistics*, on the topic: “Linguostylistic and Semiotic Studies of Women's Poetry Translations”

Keywords: *poetry, translation, linguistics, linguopoetics, semiotics, literature, culture, semiosphere, symbol, women's poetry, interpretation, equivalence, stylistic devices.*

The object of this study is Kyrgyz and English women's poetry and their translations into English and Kyrgyz.

The subject of this study encompasses the linguistic, stylistic, and semiotic aspects of women's poetry translated into English and Kyrgyz.

The aim of the research is to conduct a comprehensive analysis of the translation of women's poetry into English and Kyrgyz, considering linguistic, stylistic, semiotic, and cultural aspects; to identify thematic and stylistic changes across different eras; and to determine the methods of conveying poetic texts while preserving their aesthetic, emotional, and cultural value to achieve translation adequacy.

The research methods include philological, linguistic-stylistic, and semiotic analysis, translation methods, as well as structural and component analysis in combination with a linguopoetic approach. The methodology is based on multilayered linguistic-stylistic and semiotic stratification, allowing for the examination of various linguistic structures, stylistic devices, and sociocultural contexts.

Results and Novelty: The findings reveal distinctive characteristics of translations of Kyrgyz and English women's poetry, emphasizing specific linguistic, stylistic, and semiotic elements. The proposed methods for analysis account for the cultural, aesthetic, and linguistic attributes of the original texts, enabling a deeper understanding of the cultural context and poetic forms involved.

Area of application. The study's insights and translation methods are valuable for fields such as education, translation studies, linguistics, literature, and cultural studies, enhancing comparative linguistics and semiotics. The results are also intended to serve as a guide for translating and adapting poetic texts for English-speaking audiences, contributing to literature and translation studies as well as cultural research.

The research findings are recommended for use in literature and translation studies, cultural studies, and as a guide for translating and adapting poetic texts for English-speaking audiences.